

KERK & VREDE 70 JAAR

Kerk en Vrede

Pauwstraat 7, Postadres: Postbus 2119, 3500 GC Utrecht.
Het secretariaat is telefonisch bereikbaar van maandag tot en met donderdag tussen 9.30 en 16.00 uur. Telefoon: 030-31 66 66.
Giro: 435382.

Lidmaatschap: als u het werk van Kerk en Vrede (dat uitsluitend wordt betaald door de leden) onderschrijft en wilt steunen, meldt u dan aan als lid. U betaalt daarvoor een vrijwillige bijdrage van tenminste f 65,- per jaar, incl. het abonnement op het maandblad.

Abonnement: per kalenderjaar f 38,- voor 6 nummers. Mensen met een minimaal inkomen betalen f 20,- per jaar.

Redactie: Truus Derksen, Joke den Dulk, Christien Duhoux, Frits ter Kuile, At Polhuis, Heleen Ransijn, Jan Durk Tuinier en Lennart Vriens. De kernredactie wordt gevormd door Henk Eisma (eindred.), Joke Mensink-Brederveld, Herman Noordegraaf, Piet Posthuma, Piet Vliegthart en Harry Zeldenrust.

Bestuur: voorzitter: Hendrik Jan ter Bals, Voorburg. Vice-voorzitter: Wim Post, 's-Hertogenbosch. Secretaris: Wies Kleene, Waalre. Penningmeester: vacant. Leden: Joke Mensink-Brederveld, Emmen; Jan Slop, Oostzaan; Rob Treep, Huissen.

Secretariaat: Cécile Beckers, Henk Eisma, Trees Hoogstraten, Wies Kleene, Henk Post en Harry Zeldenrust.

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Het alom heersende geloof in geweld - ook binnen de kerken nog niet overwonnen - moet weerlegd en ontzenuwd worden. Elke poging tot (christelijke) rechtvaardiging van militair geweld en van voorbereiding daartoe verhindert de dienst der verzoening waartoe kerken en christenen geroepen zijn.

Kerk en Vrede gelooft dat we ons kunnen én moeten wagen op de weg van geweldloos verzet in dienst van gerechtigheid. Een weg die al begonnen is bij de profeten van Israel en volgelingen van Jezus Christus en die voortgaat via Gandhi, Martin Luther King, Helder Camara, Esquivel en Rigoberta Menchu. En via de tallozen van wie de namen niet bekend zijn, maar die in het verre en nabije verleden deze weg hebben gevolgd.

Overname van artikelen is toegestaan, mits de bron wordt vermeld en een bewijsnummer wordt toegezonden aan de redactie.
Layout en druk: Narratio, Gorinchem. ISSN 0924-5596

Vredesburo

Het Vredesburo is een samenwerkingsverband van Doopsgezinde Vredesgroep en Kerk en Vrede voor informatie over en begeleiding bij dienstweigeren.

Postadres: Oude Gracht 272 A, 3511 NV Utrecht,
Telefoon : 030-340373

Giro : 2501420 t.n.v. Fonds Vredesburo

Begeleiding van: Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel
038-542611 (Aart Hoogcarspel)

Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland 03404-22057
(Erik Hummels)
Gelderland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg 073-120596
(Wim Post)

jaargang 49 nr. 5
oktober 1994
uitgave: Vereniging Kerk en Vrede

Inhoud

Themanummer: *Kerk en Vrede 70 jaar*

Kerk en Vrede werd opgericht op 8 oktober 1924.

In dit nummer kijken we terug:

- Herman Noordegraaf: Om Gods eer en Christus' naam Blz. 4
- Harry Zeldenrust: Tegenover geweld en nazisme Blz. 9
- G.J. Heering: Verzoening Blz. 11

We staan stil bij het heden:

- Heleen Broekema: Doen wat vandaag al mogelijk is Blz. 12
- Jan de Jongh: Pratend over Kerk en Vrede Blz. 18
- Anton Heering: De internationale rechtsorde is ook onze zaak Blz. 21

Twee mensen vroegen wij iets te schrijven over vredeswerk dat hen inspireert:

- Bram Grandia: Oase in de woestijn Blz. 23
- Jifke Kuitse: Elke jongere is er één Blz. 24

En zeven mensen gaan in op de uitdagingen die zij voor zich zien, zes van Kerk en Vrede en Erik van den Bergh van onze medebewoner, de Werkgroep Kairos:

Wies Kleene (taakgroep vredesopvoeding) en Sonja Rinsma (werkgroep dienstweigeren) Blz. 25; Karl Derksen (kontakgroep kerken) en Marja Ybema (initiatiefgroep geweldloze weerbaarheid) Blz. 26; Erik van den Bergh (Werkgroep Kairos) Blz. 27; Elbrig van der Poel (Fonds Latijns-Amerika) en Tonko Oosterhuis (theologische werkgroep) Blz. 28

En verder...

Jubileum Kerk en Vrede, vreugde of verdriet? blz. 3, Uitnodiging voor de jubileumdag op 29 oktober blz. 5, Column Christien Duhoux-Rueb blz. 13, Bijbelse verkenning: Zeventig blz. 15, Jericho: Zeven keer zeven blz. 16, Frits blz. 24, Jubileumboek: Voettocht naar vrede Blz. 29, Boeken blz. 30, Berichten blz. 31, Gedenken: Christen-antimilitarist blz. 32.

Fonds Latijns-Amerika

Help het Fonds Latijns-Amerika kleinschalige projecten van Servicio Paz y Justicia te steunen.

Stort uw gift op giro 44 34 907 t.n.v. Fonds Latijns-Amerika te Utrecht.

Decembernummer

Kerk en Vrede verschijnt zesmaal per jaar. Mededelingen voor de rubriek Berichten in het volgende nummer moeten 4 november a.s. binnen zijn.

De illustratie op de voorpagina maakte Len Munnik ter gelegenheid van het 70-jarig bestaan van Kerk en Vrede.

Jubileum Kerk en Vrede vreugde of verdriet?

Kerk en Vrede bestaat 70 jaar! In dit nummer van ons blad wordt daaraan alle aandacht gegeven.

U zult ervaren dat het gaat over de geschiedenis van de vereniging, de inhoud waarvoor zij al 70 jaar staat, over de symboliek van het getal 70 en ook over de huidige politiek-maatschappelijke werkelijkheid.

Ik nodig u uit al deze goede artikelen te lezen.

Is het een vreugde of is het verdriet dat de vereniging Kerk en Vrede 70 jaar bestaat?

Het is verdriet als we zien dat na al die 70 jaar in de wereld nog zo bitter weinig veranderd is. Oorlogen woeden overal. Oorlogen van een nieuw en verraderlijk karakter: regionaal en tot op zekere hoogte ook beperkt in het gebruik van geweldsmiddelen omdat de grote massavernietigingsmachine niet ingezet wordt.

Maar wie geeft de verweesde kinderen een huis, scholing of medische zorg als ze verwond zijn?

Wie helpt straks bij de wederopbouw van alle platgebrande dorpen?

Wie zaait de nieuwe oogst in en wie helpt bij het herstel van de echte goede menselijke verhoudingen als de oorlogen voorbij zijn? Waar zijn de kerken, de synagoges en moskeeën waar mensen hun inspiratie voor een goede toekomst zouden kunnen krijgen?

Ik zal u niet vermoeien met het uitschrijven van de onvoorstelbaar lange lijst van regionale oorlogen die op dit moment worden gevoerd.

Wat ik wel wil, is u wakker houden bij het verdriet van onze wereld, want dat is ook het verdriet van Kerk en Vrede. We zijn niet in staat geweest om al deze nieuwe oorlogen tegen te houden.

Doen we niet genoeg?

Dat is dan ook een reden voor verdriet voor Kerk en Vrede.

Zijn er niet genoeg mensen die wat doen? Ook al een reden voor verdriet.

Aan de andere kant is het een vreugde dat we kunnen zien dat er zo ontzettend veel mensen zich overal in de wereld inzetten voor het vinden van wegen van geweldloosheid, in die talloze conflicten die onze wereld kent.

En gelukkig bevinden zich onder hen ook veel leden van Kerk en Vrede!

Er zijn mensen in ons land, die volhouden op de weg die Kerk en Vrede in 1924 nadrukkelijk ingeslagen is. Mensen die zich verbonden weten met miljoenen anderen overal op de wereld, vanuit alle levensovertuigingen, tot het bereiken van een en het zelfde doel: een wereld waarin geweld niet meer het middel is om problemen op te lossen!

Onze 'moeder-organisatie', de International Fellowship of Reconciliation (IFOR), die dit jaar 75 jaar bestaat, probeert steeds meer groepen van mensen in steeds meer landen te activeren om hieraan te gaan werken.

Is 70 jaar werken aan geweldloosheid nu vreugde of verdriet?

Het is beide denk ik.

Er zijn zoveel goede initiatieven geweest die zich ook hebben doorgezet in blijvend resultaat, terwijl tegelijkertijd de wereld zich ontwikkelde naar nieuwe zorgwekkend gewelddadige conflicten.

Wat kunnen we daar mee?

Kerk en Vrede is nu betrokken bij het Balkan Peace Team. Dat is een internationaal gedragen groep van vrijwilligers die gedurende zes maanden in groepjes van drie personen trachten in de republieken van het voormalig Joegoslavië vrede 'uit te

leven'.

Zij brengen een moslimvrouw naar het Servische deel van haar woonplaats omdat daar de winkeltjes zijn waar zij vroeger ook altijd kwam.

Ze helpen kinderen op straat om weer samen te spelen.

Ze bemiddelen tussen de leidende groepen van de verschillende gemeenschappen.

Joegoslavië is verscheurd en vernietigd door de derde Balkan-oorlog (na die van 1912 en 1913) maar het Balkan Peace Team is een teken van hoop. Zo hopen we dat de ervaringen die daar worden opgedaan, ten goede kunnen komen aan al die andere situaties van regionale oorlogen.

Kerk en Vrede 70 jaar oud en dus bijna overleden?

Neen! Er is nog zoveel te doen waarvoor ook vredelievende mensen van vandaag zich willen inzetten! Dus we gaan door. Zoals Christien Duhoux in haar getallenverhaal schrijft: 70 heeft een meerwaarde. Maar die moeten wij dan wel waarmaken, want het is ons eigen mensenwerk!

Hendrik Jan ter Bals,
voorzitter van Kerk en Vrede

Om Gods eer en Christus' naam

Kort na de tienjarige herdenking van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog op 1 augustus 1914 schreef J.B.Th. Hugenholtz hervormd predikant te Ammerstol, een 'Open Brief' aan zijn collega's. Deze brief bevatte een aanklacht en een oproep. Een aanklacht vanwege het zwijgen, zo niet het steunen van deze oorlog door vele geestelijken. Meer nog: het doorgaande zwijgen, waardoor het militarisme nog steeds zijn gang kon gaan. Een oproep ook: "Collega's, spreekt, getuigt, helpt!". Hugenholtz riep zijn collega's ook op om zich te verenigen "tot bestrijding van het militarisme dat de zielen vergiftigt en de mensheid met ondergang bedreigt. Dat de tientallen die niet meer mede willen doen aan het militarisme mede door ons getuigenis groeien mogen tot duizenden, honderdduizenden en miljoenen. Dan zullen wij iets gedaan hebben terwille van onzen Heer. Dan zal de wereld kunnen zien, dat de Kerk nog iets beteekent in het midden der volkeren." Dat Hugenholtz zich speciaal richtte tot de geestelijken had alles te maken met hun positie in die tijd. Zij behoorden tot de opinieleiders en -makers en op hen rustte dus een speciale verantwoordelijkheid.

8 oktober 1924

Op initiatief van Hugenholtz werd een bijeenkomst belegd met diegenen die positief reageerden op de oproep. Hij kreeg daarbij de steun van de Leidse hoogleraar in de theologie, de remonstrant G.J. Heering. Op 8 oktober 1924 kwam in hotel l'Europe in Utrecht een veertigtal voorgangers bijeen: de 'Groep van godsdienstige voorgangers tegen oorlog en oorlogstoerusting' (die in 1926 de naam 'Kerk en Vrede' kreeg) was geboren.

J.B.Th. Hugenholtz

Uit de toen aangenomen motie die als beginselverklaring dienst ging doen, werd op grond van de christelijke beginselen en het godsdienstig-zedelijk bewustzijn de strijd tegen oorlog en oorlogstoerusting aangebonden. (zie blz. 8)

Daarbij komen we bij een eerste rode draad uit de geschiedenis van Kerk en Vrede: het verzet tegen oorlog en geweld had alles te maken met de verschrikkingen van de wereldoorlog. Daarbij had de moderne wapeniging een extra dimensie aan de oorlogsvoering toegevoegd.

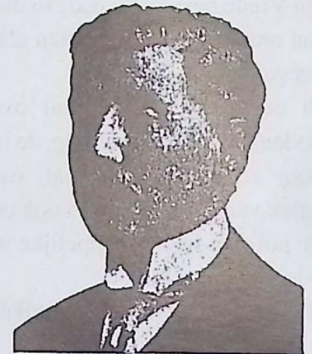
Meer dan pacifisten

Echter de motivatie greep dieper: de oorlog spotte met Gods eer en Christus' naam. Daarmee werd terug gegrepen op de oude christelijke traditie die christelijk geloof en oorlog als onverenigbaar beschouwde en die sinds de vergroeiing van het christendom met de staatsmacht in de vierde eeuw voornamelijk slechts in de marge van de officiële kerken voortbestond. G. Heering sprak van "De zondeval van het Christendom". Zijn gelijknamig boek, waarvan de eerste druk in 1928 verscheen, was decennia lang de theologische leidraad voor Kerk en Vrede. Aan het eind stelt Heering het aldus: "Wij willen den oorlog in al zijn vormen bestrijden, om zóó den vrede te dienen, overtuigd, dat zonder deze principiële bestrijding elke pacifistische weg doodloopt. Maar men begrijpt ons verkeerd, als men in ons alleen maar pacifisten ziet. Dan heeft men de diepste reden van ons verzet niet verstaan. Zij is het brandend verlangen, om het Evangelie los te slaan van de oorlogsidee, om ter wille van Gods eer aan het Christendom zijn oude bereidheid tot offer en kruis en daarmee zijn oude fierheid en onafhankelijkheid terug te geven..."

Oecumenisch

Hoe wilde Kerk en Vrede nu zijn doelstellingen bereiken? Vooral door zich op de christenheid en in het bijzonder de kerken te richten. Door te getuigen in woord en geschrift (door middel van het blad Kerk en Vrede, open brieven, brochures, posters, getuigenisavonden enz.) wilde men de kerken tot bekering brengen. Wat hebben

velen hiervoor geploeterd! Kerk en Vrede werd mede hierdoor de grootste christelijke vredesorganisatie uit de tijd van voor de Tweede Wereldoorlog. Het hoogtepunt werd bereikt in 1933, toen de vereniging

G.J. Heering

ruim negenduizend leden telde, van wie 378 voorgangers. Kerk en Vrede was van meet af aan oecumenisch, maar vond zijn grootste steun onder (vooral vrijzinnig) hervormden en de kleinere kerken. In de toen nog sterk verzuilde samenleving vormden de gereformeerden en de rooms-katholieken een nauwelijks te slechten bastion. Pas eind jaren vijftig en in de jaren zestig kwam daarin verandering. Het was overigens in alle kerken ploegen op harde rotsen gezien de bijna fatalistische zienswijze waarbij de oorlog als uitvloeisel van de zonde als een blijvend verschijnsel werd gezien. Om daar enigszins inbreuk op te kunnen plegen, was veel van wat men later zou gaan noemen 'ideologiekritiek' nodig.

Dienstweigeren

Het 'getuigen' stond dus voorop met als voornaamste doel de kerkelijke rechtvaardiging van oorlog en oorlogsvoorbereiding te doorbreken. Daarnaast zette Kerk en Vrede zich in voor dienstweigeraars. Deze weigering werd als ze voortvloeide uit een principiële stellingname als een daad van verantwoordelijkheid begroet, die het streven naar nationale ontwapening ondersteunde. Met het propageren ervan was men echter terughoudend gezien de mogelijke gevolgen die door betrokkene gedragen moest worden. Daarnaast stond men kritisch positief tegenover de Volkenbond als onderdeel van een internationale rechtsorde.

Kritisch, omdat hij in dienst van de macht kon staan en omdat hij militair geweld kon gebruiken. Over een internationale politiemacht werd binnen Kerk en Vrede verschillend geoordeeld.

Geweldloze weerbaarheid

Met het oprukkend fascisme en nationaal-socialisme kwam de vredesbeweging en ook Kerk en Vrede in het defensief. Dit uitte zich onder meer in een teruglopend ledental. Was er een alternatief voor het geweld om deze brute machten, die van het begin af aan door Kerk en Vrede aan de kaak werden gesteld, te verslaan? Wat kon men doen naast het getuigen en het ontwikkelen van een geestelijke weerbaarheid? Kerk en Vrede is daar niet uitgekomen. De nadruk op de individuele, gewetensbeslissing en de angst om in politiek vaarwater te komen belemmerden dit. Wel werd een plan ontwikkeld voor een 'Pacifistische Volkshandhaving', dat concrete actiemodellen bevatte, maar dit haalde het niet in de vereniging.

Dit veranderde na de Tweede Wereldoorlog. Op grond van de opgedane ervaringen werd er binnen de vereniging intensief gestudeerd en gediscussieerd over geweldloze weerbaarheid en de mogelijkheid om deze in concrete actievormen te vertalen. Een en ander vond ook zijn weerslag in de nieuwe beginselverklaring van september 1959. In studies, publikaties en trainingen is Kerk en Vrede de gedachte van geweldloze weerbaarheid blijven uitdragen. Deze

J.J. Buskes jr.

hebben mede een impuls gegeven aan de discussie over sociale verdediging, die in de jaren '70 en '80 zelfs doordrong tot de politiek.

Gerechtigheid

Een andere ontwikkeling die we zien na de Tweede Wereldoorlog, is dat uitdrukkelijk de strijd tegen het militarisme ver-

Uitnodiging Kerk en Vrede 70 Jaar

*Jubileumviering zaterdag 29 oktober 1994
Johannescentrum Moezeldreef 400, Utrecht*

Aan alle leden, abonnees en vrienden van Kerk en Vrede,

Het bestuur van Kerk en Vrede nodigt u van harte uit om het zeventigjarig jubileum van onze vereniging op 29 oktober a.s. met vele anderen te vieren. We hebben in het programma gestreefd naar ontmoeting met elkaar, boeiende inhoud en afwisseling. In de workshops hebt u gelegenheid in kleine groepjes met elkaar te spreken, toneel te spelen of te tekenen en te schilderen in verband met wat in de voltallige bijeenkomst naar voren komt. Het gaat over verzoening, uitdaging, de geschiedenis van Kerk en Vrede, de betrokkenheid bij de vragen van vandaag en vooral over de toekomst van de vredesbeweging. Wij roepen u op om het jubileum mee te vieren. Het zal ons sterken om verder te gaan.

We hopen op een hartverwarmende jubileumdag met elkaar,

Hendrik Jan ter Bals,
voorzitter van Kerk en Vrede

Programma

10.00 uur. Ontvangst met koffie en thee.

10.20 uur. Opening van de dag door de dagvoorzitter, *Riet Spee-Jansen*.

10.25 uur. Jubileumrede door de voorzitter van Kerk en Vrede, *Hendrik Jan ter Bals*.

11.00 uur. De uitdaging.

Gesprekken met leden van Kerk en Vrede over toen en nu. Wat hebben ze meegemaakt, wat beweegt hen, en waarop hopen zij? *Marja Ybema* leidt deze vraaggesprekken

12.15 uur. Muziek.

12.30 uur. Lunchpauze.

13.30 uur. *Ds. Bruno Schottstädt*: "Werken aan verzoening: vroeger en nu". Ervaringen in de vroegere DDR en de verwerking. Wat kunnen wij daarvan leren?

14.15 uur. Workshops en gespreksgroepen.

15.30 uur. Viering.

16.15 uur. Receptie, gelegenheid tot gelukwensen, informele ontmoeting.

***Wij zijn meer dan pacifisten.
Het gaat ons bovenal om Gods eer
en Christus' naam.***

Jaarvergadering Kerk
en Vrede, Amsterdam
1931

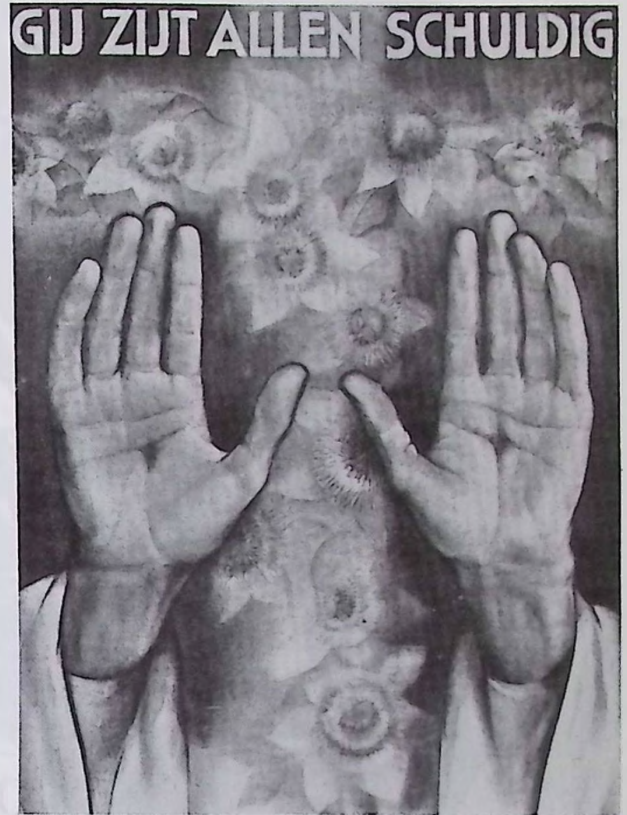
Hotel l'Europe aan het
Vredenburg
Foto: Archiefdienst
gemeente Utrecht

bonden werd met die voor maatschappijhervorming en sociale rechtvaardigheid. Deze aandacht was er voor de oorlog zeer zeker ook, maar nu werd ze uitdrukkelijk onderdeel van het streven van de vereniging. Kerk en Vrede had tijdens de oorlog officieel opgehouden te bestaan. Op 1 juni 1946 vond de heroprichting plaats. In de nieuwe beginselverklaring werd onder meer gesproken over "de wil tot gemeenschap en gerechtigheid". Deze moest de drijfkracht tot vernieuwing van de nationale en internationale samenleving zijn. Voorts werd uitgesproken dat een duurzame vrede bestrijding van kapitalisme en imperialisme vergde. Dit streven naar een (inter)nationale rechtvaardige samenleving leidde al vroeg tot het onderkennen van het noord-zuidvraagstuk (iemand als Hugenholtz is één van de initiatiefnemers van de NOVIB) en tot de erkenning van de rechtvaardigheid van het streven naar zelfstandigheid van de gekoloniseerde volkeren.

Scherp keerde Kerk en Vrede zich tegen het optreden van Nederland in Nederlands-Indië en probeerde het zowel de politiek te bewegen van deze heilloze weg af te stappen als de kerken aan te zetten tot protest. Met name in de jaren zestig en zeventig kregen de koloniale bevrijdingsoorlogen veel aandacht. Dat maakte een oude discussie, namelijk over het al dan niet aanvaardbaar zijn van revolutionair geweld, weer volop actueel. Is er zoiets als 'bevrijdend geweld'? Er waren verschillende visies, maar het streven naar de ontwikkeling van geweldloze vormen van verzet, zonder direct diegenen te veroordelen die geweld gebruiken, bleef de boventoon voeren. Zoals voorzitter Hannes de Graaf het in navolging van Bart de Ligt stelde: Erger dan geweld is het geloof in de noodzaak van geweld. In dit kader paste de oprichting van het *Fonds Latijns Amerika* om geweldloze initiatieven in de bevrijdingsstrijd te ondersteunen en het aangaan van banden met de beweging *Servicio Paz y Justicia* van Adolfo Perez Esquivel.

Deze verbinding van oorlogsbestrijding met maatschappijhervorming richtte de aandacht ook op allerlei vormen van wat men zou gaan noemen 'structureel geweld'. En daarmee werd naast de aandacht voor het armoedevraagstuk de verbinding gelegd met de inzet van allerlei emancipatiebewegingen, zoals van vrouwen, en de bestrijding

litho Aart van
Dobbenburgh

van discriminatie. Kerk en Vrede-lid Buskes was één van de eersten die de apartheid in Zuid-Afrika aan de kaak stelde en die de betekenis van Martin Luther King ontdekte.

Koude oorlog

De jaren nade Tweede Wereldoorlog waren ook de jaren van de Koude Oorlog. Inzet van Kerk en Vrede was de *dienst van de verzoening*: bruggen bouwen dwars door tegenstellingen heen. Er werden contacten gelegd met Oost-Europa. Het communisme werd bekritiseerd, waarbij echter de tekortkomingen van de eigen samenleving eveneens genoemd werden. De dienst der verzoening hield ook in het ontwikkelen van relaties met Duitsland, o.a. met Heinemann en Niemöller, om de haat te overwinnen.

Tot de Koude Oorlog behoorde ook de wederzijdse gijzeling met kernwapens. In het bijzonder binnen de hervormde kerk stelde Kerk en Vrede hardnekkig dit vraagstuk aan de orde. Het spreken van deze kerk over oorlog en vrede is niet denkbaar zonder de inbreng van Kerk en Vrede. In de jaren '70 en '80 blijft Kerk en Vrede echter wat dit betreft in de schaduw van het Interker-

kelijk Vredesberaad, dat ook naar de politiek en publieke opinie een sterke mobiliserende functie vervult. De redenen zijn duidelijk: ten eerste is het IKV het officiële beraad van de kerken; ten tweede is het IKV een brede beweging, mede omdat het niet principieel pacifistisch is.

Het kernwapenvraagstuk bracht Kerk en Vrede ertoe om ook *burgerlijke ongehoorzaamheid* en de vraag naar de grenzen van het staatsgezag aan de orde te stellen.

De gevaarlijke en overzichtelijke situatie van de Koude Oorlog is weggevallen. We beleven nu een zeer onoverzichtelijke situatie vol met conflicthaarden, waar regelmatig de vlam inslaat: politieke, economische, sociale, etnische en godsdienstige tegenstellingen en onrust gecombineerd met een kolossaal ecologisch vraagstuk maken dat we in een onveilige wereld leven, waar armoede en uitsluiting zich verdiepen. Het vanuit de inspiratie en opdracht van de christelijke traditie werken voor geweldloosheid en gerechtigheid blijft daarom bittere noodzaak. Het gaat erom deze inzet in een nieuwe context vorm te geven.

■
Herman Noordegraaf

Tekening
Albert Birkle

MOTIE,

aangenomen in de oprichtingsvergadering op 8 October 1924.

De Groep van godsdienstige voorgangers en gemeenteleden tegen oorlog en oorlogstoerusting: van oordeel,

dat slechts van het doorwerken der christelijke beginselen heil te wachten is voor menschen, volkeren en volkerengemeenschap,

dat deze doorwerking niet alleen tegengehouden wordt door den invloed der zonde maar ook door het instandhouden van zondige gebruiken waarvan de verderfelijkste de oorlog is,

dat niet alleen de oorlog met alle recht spot, maar ook het karakter der moderne oorlogvoering het godsdienstig-zedelijk bewustzijn krenkt op een niet meer te verdragen wijze,

dat het elk offer waard is om tegenover deze misdaad ernst te maken met de zedelijke waarheid dat het beter is onrecht te lijden dan onrecht te doen,

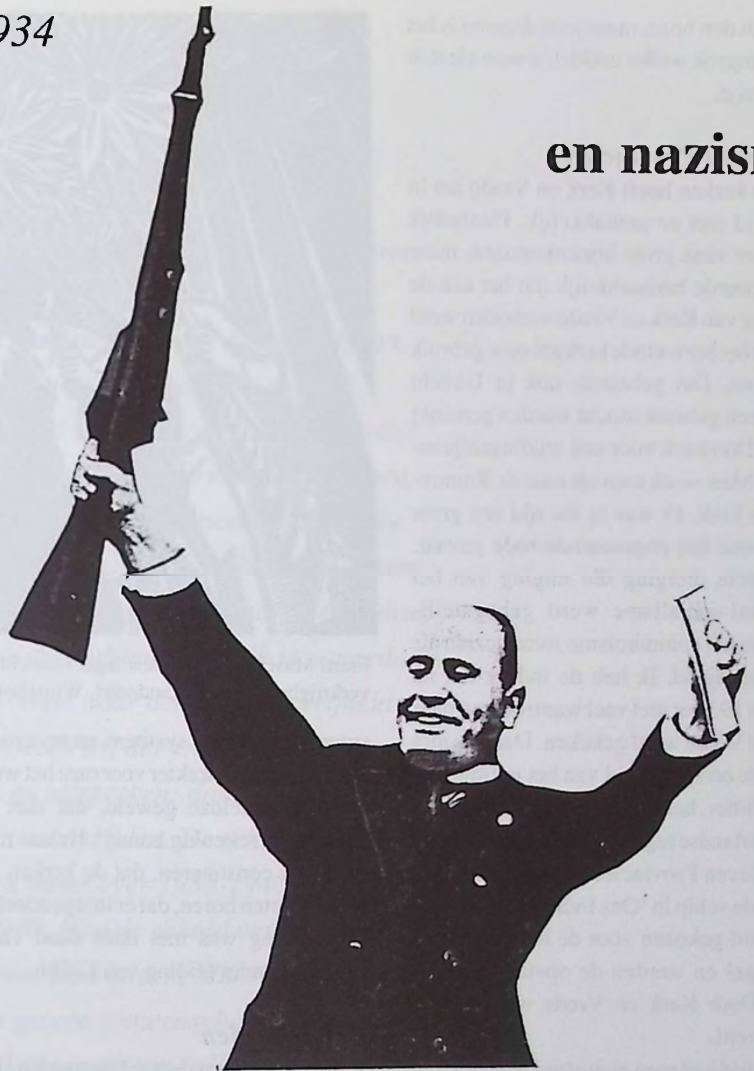
bindt den strijd aan tegen oorlog en oorlogstoerusting en roept alle christenen binnen en buiten de kerken op om in dezen strijd mee te strijden, opdat de namen van Jezus Christus en zijn Hemelschen Vader niet meer op die gruwelijke wijze door de volkeren geschonden worden als in de jaren die achter ons liggen het geval is geweest.

Tegenover geweld

In april 1934 ontstond er een merkwaardig misverstand over de opvatting van Kerk en Vrede. Prof. Eerdmans, een bekend bijbelgeleerde en een verklaard tegenstander van de opvattingen van Kerk en Vrede, schreef een juichend artikel over de 'beking' van Kerk en Vrede. Hij had menen te begrijpen dat de vereniging het standpunt van de nationale ontwapening had opgegeven. Helemaal ongelijk had hij niet, want in het blad Kerk en Vrede had de voorzitter, Professor G.J. Heering, een artikel geschreven waarin hij een zekere afstand nam van de politieke partijen die nationale ontwapening voorstonden. Als die partijen het nu - 1934! - zouden winnen, dan zou dat "een voze overwinning" zijn. Want volgens Heering waren de morele krachten om die te dragen op geen stukken na in het volk aanwezig. Het kan volgens hem niet onverschillig zijn om welke redenen men ontwapent. "De nationale ontwapening is alleen op godsdienstige en zedelijke gronden gerechtvaardigd, en alleen op deze basis, als zij sterk is, kan zij zich staande houden." Wij zouden het nu wellicht anders zeggen dan Heering in zijn tijd, maar de bedoeling is helder. Ontwapening vraagt een andere weerbaarheid want anders is er alleen maar de leegte. En Heering ziet in die tijd scherp de gevaren die dreigen. Eerdmans had die intentie niet begrepen, hij had ook niet goed gelezen, want Heering was juist de overtuiging toegedaan, dat de strijd tegen de oorlog en de voorbereiding op oorlog harder nodig was dan ooit. Want "wij weten ons te staan in een heiligen dienst, die de oorlogsdienst radicaal verbiedt". Daarom moet "nationale ontwapening als één onzer doelstellingen blijven staan. Wij mogen niet lijdelijk aanzien, dat ons eigen volk zich straks gaat bezondigen aan het door en door zedeloze oorlogsbedrijf".

Nazisme is geweld

In het blad Kerk en Vrede komen we vanaf 1933 de strijd tegen het nationaal-socialisme tegen. Heering en nog duidelijker Buskes en Wartena signaleren het kwaad

en nazisme

Uit Kerk en Vrede, sept. 1934

in Duitsland. Zo schrijft Wartena in mei 1933 over de beginselverklaring van de "Duitse Christenen". In die verklaring komt de zin voor, dat Duits-zijn een geschenk van God is, en dat de strijd voor het Duits-eigene gehoorzaamheid aan God betekent. Zo wordt volgens Wartena de ondergang voorbereid. De Duitse christenen zijn de kerkelijke component van een misdadig systeem. Het gaat om "het verderven van zielen". In het blad wordt ook gewezen op de vervolging die losbarst in Duitsland. Het belangrijkste kenmerk van die artikelen is de gedachte: Nationaal-socialisme is geweld. Daarom is de strijd daartegen even wezenlijk als de strijd tegen de oorlog. Heering legt de verbinding met het Romeinse wereldrijk. Als hij spreekt over Caesar, dan gaat het over moderne machthebbers: "Caesar - dat is de nationale god, de heidense keizer, de aardse absolute heerser, die goddelijke eer en volstrekte onderdanigheid opeist. Caesar, dat is de

heidense staat, die alleen zichzelf zoekt, alleen zijn eigen gezag erkent, de heidense staat die zich almachtig waant, die alleen met zijn eigen belangen rekening houdt en geen andere geboden erkent dan zijn eigene, welke onvoorwaardelijk gehoorzaamd moeten worden. Caesar, dat is de macht, die zich opwerpt als gezag en uit haar machtswezen het recht afleidt en decreteert. Caesar, dat is het gezag, dat op geweld berust en tegen geen geweld opziet". Heering spreekt van de heidense staat, die geen hogere norm erkent en die daarom als kenmerk de mensverachting heeft. In Hitler en Mussolini staat dit 'caesarisme' heden ten dage voor ons, aldus Heering in 1935. Ze waren er vroeg bij, de mensen van Kerk en Vrede. Maar juist daarom waren ze voorzichtig als het ging om politieke keuzen over ontwapening. Want ze zagen dat de basis voor ontwapening ontbrak. In een rede spreekt Heering zelfs over een "militant" pacifisme. Strijd is geboden, defaitis-

me is uit den boze, maar juist daarom is het zo belangrijk welke middelen men kiest in deze strijd.

De Zeven Provinciën

Met de kerken heeft Kerk en Vrede het in deze tijd niet zo gemakkelijk. Plaatselijk waren er vaak grote bijeenkomsten, maar het gebeurde herhaaldelijk dat het aan de afdeling van Kerk en Vrede verboden werd om van het hervormde kerkgebouw gebruik te maken. Dat gebeurde ook in Utrecht waar geen gebruik mocht worden gemaakt van de Domkerk voor een wijdingsbijeenkomst. Men week toen uit naar de Remonstrantse kerk. Er was in die tijd een grote angst voor het zogenaamde rode gevaar. De directe dreiging die uitging van het nationaal-socialisme werd gebagatelliseerd, en het communisme werd gezien als de grote vijand. Ik heb de indruk dat na februari 1933 er met veel wantrouwen naar Kerk en Vrede werd gekeken. Dat was niet alleen de eerste maand van het regime van Adolf Hitler, het was ook de maand waarin de Nederlandse regering het bombardement op de Zeven Provinciën liet uitvoeren, het muitende schip in 'Ons Indië'. Zonder pardon werd gekozen voor de hardste tegenmaatregel en werden de opstandigen gedood. Door Kerk en Vrede werd scherp gereageerd.

Tot die tijd had men zich altijd heel positief opgesteld ten aanzien van het overheidsgezag. De mensen van Kerk en Vrede wilden vooral duidelijk maken dat men alleen tegen het oorlogsgeweld was en dat men niet het overheidsgezag verwierp. Het gebeuren met De Zeven Provinciën kunnen we zien als een breuklijn. Zulk een optreden van de overheid kon men niet meer vergoelijken of beschouwen als een politie-maatregel. Een overheid die zoiets doet, voert oorlog tegen de eigen bevolking. Ik citeer weer Heering: "Het gebruik van het allerergste oorlogstuig, van de vliegbom, is ons tevens een bewijs, dat we in Straat Soenda niet met een politie-maatregel te doen hadden, maar met oorlogsbedrijf. (...) Hoe gruwelijk de bom ook was, dat hij viel in volle vreedstijd heeft ook zijn nuttig effect. In oorlogstijd raakt men afgestompt en wordt men gewend ook aan het ergste. En daarna vergeet men weer. Nu werden we in vreedstijd opgeschrikt door één klein staaltje van oorlogsbedrijf, één klein

Frans Masereel: Het nieuw leger (ansichtkaart verkrijgbaar bij De Brandnetel, Winschoten)

symptoom van het systeem, en opeens zien we het oorlogskarakter voor ons: het wrede, brute, genadeloze geweld, dat met God noch mens rekening houdt". Helaas moest men ook constateren, dat de kerken geen protest lieten horen, dat er integendeel veel instemming was met deze daad van de regering onder leiding van Colijn.

Fel bestreden

Kerk en Vrede wordt fel bestreden. In de Gereformeerde Kerken worden mensen die lid van Kerk en Vrede zijn, geweerd van het Heilig Avondmaal. In de Nederlandse Hervormde Kerk vinden felle debatten plaats met predikanten die sympathiseren met het nationaal-socialisme. Een Rotterdamse dominee schrijft een brochure tegen Kerk en Vrede. Daarin heeft hij, om het schetsmatig voor te stellen, een boom getekend. De stam is de communistische partij. Een belangrijke tak daarvan heet 'antifascisme en anti-weermacht', en daarvan weer een zijtak draagt de naam 'Kerk en Vrede'. De bedoeling is duidelijk: Kerk en Vrede speelt een rol in de communistische propaganda en in het verzet tegen het nationaal-socialisme. In Amsterdam staat in die jaren een zeker Ds. Van Hoogenhuyze, die zich al in 1933 aansluit bij de NSB. Hij valt bijna wekelijks Kerk en Vrede aan in het Amsterdamse kerkblad. De belangrijkste verwijten zijn: opruiing, ondermijning van de volksgeest, gebrek

aan eerbied voor de koningin. Ook hij noemt de mensen van Kerk en Vrede bondgenoten van de communisten. Een ander beschuldigt de schrijvers in het blad van "huichelarij, die beneden alle peil is".

Geweldscultuur

In dat blad Kerk en Vrede wordt geregeld aandacht geschonken aan de kerkstrijd in Duitsland. De stellingname van Barth wordt met aandacht gevolgd. Maar ook kardinaal Faulhaber van München wordt uitvoerig geciteerd. Deze uiterst moedige katholieke bisschop publiceerde in 1934 een boekje tegen de vervolgingen met als titel: 'Jodendom, christendom, germanendom', waarin ook deze zin voorkomt: "De openbare mening over oorlog en vrede heeft gefaald. De nimbus van uniform en militaire parade is verdwenen. De oude krijgsliederen moeten in het museum bij het oude ijzer geworpen worden. De openbare mening moet zich herzien". De aandacht hiervoor in Kerk en Vrede is niet zo vreemd. Men wil laten zien, dat er een geestelijke strijd gaande is, in Duitsland, maar ook in de rest van de wereld. Daarom wil men de strijd voeren tegen de geweldscultuur.

Kerk en Vrede bestond in 1934 tien jaar. De eerste euforie was voorbij. De tijd was ook voorbij dat je tamelijk vrijblijvend pacifist kon zijn. Het werd duidelijk, dat het geweld zit in denksystemen en ideologieën. Ik ben blij, dat binnen Kerk en Vrede al heel vroeg werd onderkend wat er in Duitsland gebeurde. Misschien had men nog feller moeten reageren op de waan van het racisme en nog duidelijker moeten signaleren wat er met de joden gebeurde, ook al in 1933 en 1934. Maar men wist wel de verbanden te leggen met de Eerste Wereldoorlog en de vrede van Versailles. En men wist duidelijk te maken dat wat in Duitsland gebeurde, in de kern ook aanwezig was in ons land.

We zijn er ook in onze tijd niet met alleen maar verzet tegen de bewapening. Net als in de 1933 en 1934 gaat het om de vraag of we werkelijk weerbaar zijn tegen een geweldscultuur. Tegen opkomend racisme en vreemdelingenhaat, tegen het mechanisme van de uitsluiting. Of we ook weerbaar zijn tegen de geestelijke leegte. Want die leegte zou wel eens erger kunnen zijn dan bewapening.

Harry Zeldenrust

Verzoening

*Wanneer straks de moegestreden volkeren
tot den vrede gedwongen worden,
dan zal voor de toekomst dezer geslagen,
verminkte en bloedende wereld
alles afhangen van de vraag: "welke vrede?"
Zullen zij, die dan "overwonnen" hebben,
wie het ook zijn, de gemeenschappelijke
schuld erkennen? Wat ons betreft, kunnen
wij verklaren: hoewel diep onder den indruk
van wat ons Nederlandsche volk is aangedaan,
en hunkerende naar den dag van vrijheid en
recht, moeten wij der waarheid getuigenis
geven en uitspreken: daar is de groote
schuld aan weerszijden. De schuldvraag loopt
niet alleen maar over 1938-1940, maar over
1918-1940. Hoe de schuld verdeeld moet
worden, weet God alleen. Maar voor ons staat
vast: er is groote gemeenschappelijke schuld.
En wij kunnen alleen heil van den vrede
verwachten, als in alle landen menschen
opstaan, die deze gemeenschappelijke schuld
erkennen en de regeeringen dwingen er
rekening mee te houden. Hier ligt de
verantwoordelijke taak der kerken. Hier
begint de bediening, die haar is toevertrouwd,
de bediening der verzoening tusschen de volken.*

G.J. Heering

Uit: Rondzendbrief Kerstmis 1941, die illegaal werd verspreid onder Kerk en Vrede-leden en geestverwanten.

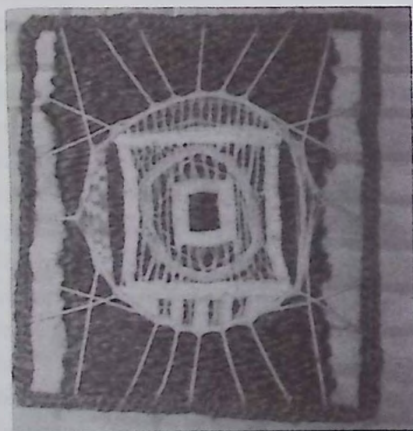
Doen wat vandaag al mogelijk is

In de zeventiger jaren werd zijn naam vaak genoemd; de Braziliaanse pedagoog Paulo Freire mocht zich ook in de belangstelling van het progressieve Westen verheugen. Zijn 'Pedagogie van de onderdrukten' (Baarn, 1972) stond hoog op de literatuurlijsten van sociale en pedagogische academies. Zelf was hij niet geïnteresseerd in de westerse cultuur: hij beschouwde haar als anti-cultuur, verliefd op de dood, op wat gegrepen en bezeten kan worden. Hij was doordrongen van het belang van de dialoog gebaseerd op een diepe liefde voor wereld en mensen.

Bevrijdend handelen

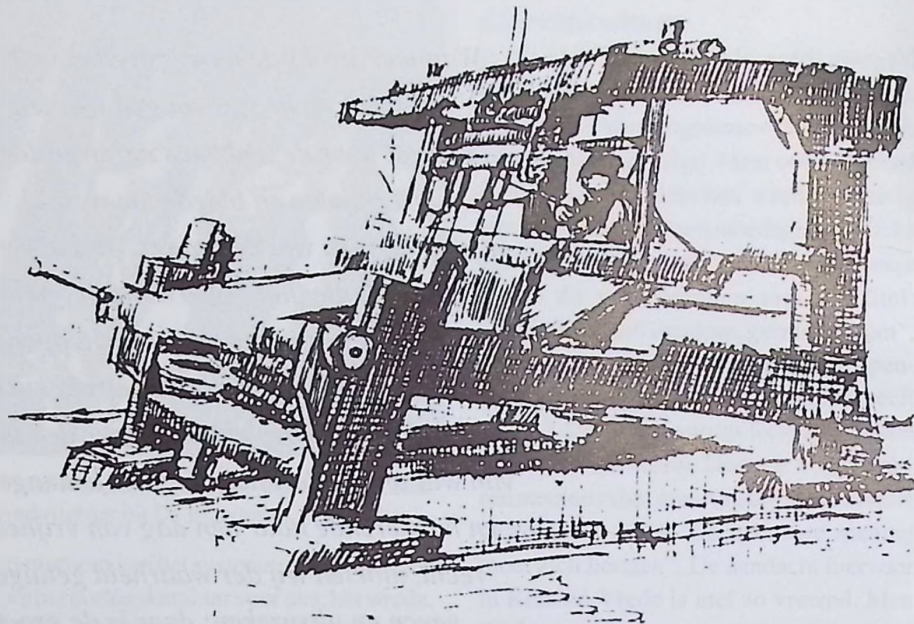
In mijn gesprek met Heleen Broekema valt de naam van Freire meer dan eens. Ik zocht haar op in haar woonplaats Venlo. Sinds 1983 is zij daar kerkelijk werkster met een missionaire opdracht.

"Mijn opdrachtgever is de Protestantse Kerkgemeenschap Venlo en Omstreken.

Mijn werkterrein beslaat zo'n vijfhonderd vierkante kilometer. De gemiddelde leeftijd van de protestantse gemeente is hier 28 jaar: jonge mensen uit het westen komen hier voor hun eerste baan; na een jaar of zeven vertrekken velen weer."

"Ik zie dat mensen hoe langer hoe meer sterk op zichzelf gericht zijn. Zij zien om zich heen het economisch en sociaal geweld toenemen. Velen zijn niet geneigd om zich af te vragen waar het geweld vandaan komt, hoe problemen in elkaar zitten. Zulke vragen tasten het privé domein aan. En dat

"Weven en werken met mensen kun je met elkaar vergelijken"

wordt koste wat het kost beschermd. Er gaat een sfeer komen van: vandaag of morgen kan mijn buurman mijn 'vijand' zijn. En dan vraag ik me met een Paulo Freire af: hoe kan ik er toe bijdragen deze uitingsvormen van individualisme te doorbreken. Hoe komt er ruimte voor bevrijdend handelen?"

Vertaalslag

Ik was naar Heleen toegekomen om met haar te praten over een 70-jarige: de vereniging Kerk en Vrede en de uitdagingen die zij het hoofd te bieden heeft. Heleen zit de theologische werkgroep voor.

"In augustus stond er een interview met Lineke Schakenbos in het blad. Ook ik maakte de begintijd van Vrouwen voor Vrede mee. In die tijd woonde ik in Amersfoort. Ik kwam in de werkgroep terecht, die het contact met de andere vredesgroepen onderhield. Zo ontmoette ik Kerk en Vrede. Bladen werden uitgewisseld en ik leerde een kant van Kerk en Vrede kennen, die mij erg aansprak: de theologische reflectie op het handelen.

Ik werd lid van Kerk en Vrede. Met mijn achtergrond werd er enkele jaren later graag een plaats voor mij in de theologische werkgroep ingeruimd: van 1976 tot 1980

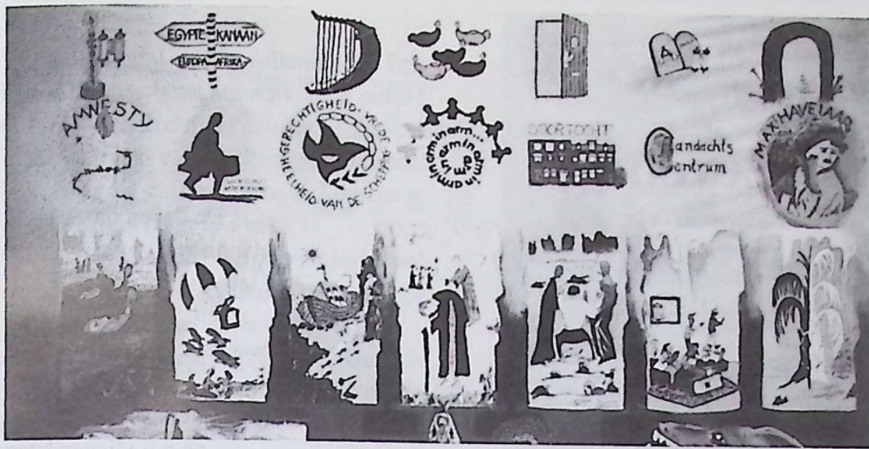
had ik de ATO, de Agogisch Theologische Opleiding, gevolgd. En ik had al jarenlang maatschappelijk werk gedaan."

"Je hoeft maar om je heen te kijken om te weten wat mijn hobby is. In mijn vrije tijd zit ik graag achter een van de twee weefgetouwen die in mijn kamer staan. Weven en werken met mensen kun je met elkaar vergelijken. Ik wil de innerlijke structuur, de textuur, van een stof leren kennen. Zo is het ook met maatschappelijke, met levenszaken: ik ontrafel patronen om te weten hoe een en ander in elkaar steekt. Om daarna de vertaalslag naar de praktijk te kunnen maken."

"Kerk en Vrede is voor mij belangrijk als denktank, als 'bovenbouw'. In het samen studeren en in de gesprekken die we - elk vanuit onze eigen visie en praktijk - in de theologische werkgroep hebben, leer ik veel. Zo kan ik mijn werk aan de 'basis' beter volhouden. De zeventigjarige helpt mij een evenwicht tussen theorie en praktijk te vinden."

Een stukje meelopen

Vooraf had ik Heleen enkele aandachtspunten toegestuurd. Ik vroeg haar haar gedachten te laten gaan over de (on)mogelijkheden van geweldloze weerbaarheid en

Geloofsdoek uit Venlo

vredesopvoeding.

“Voorin mijn doctoraalcriptie staat een motto van Paulo Freire: ‘De beste manier om datgene te bereiken wat vandaag nog onmogelijk is, is datgene te doen wat vandaag al mogelijk is’. Ik word bij wijze van spreken dagelijks aan deze woorden herinnerd. Ik werk hier in Venlo in oecumenisch verband. Wij hebben een uitgebreid winterwerkprogramma. Daar doen ook veel mensen aan mee die geen enkele of nog maar een smalle band meer hebben met de kerk als instituut. Ik coördineer een oecumenisch Aandachtscentrum met een team van 25 vrijwilligers. Mensen kunnen van dinsdag tot en met vrijdag overdag binnenlopen. We luisteren naar de verhalen van de mensen, lopen een stukje met hen mee. In die verhalen klinken zoveel ervaringen met geweld door. Steeds weer treft het mij dat mensen hun onmacht en frustraties omzetten in macht en geweld en daar anderen weer mee beschadigen.”

“Mensen vragen om aandacht. Wij proberen als team te oefenen hoe we een stukje kunnen meelopen. Zodat zij het gevoel krijgen: ik mag er zijn, er wordt geluisterd. Een stukje meelopen is niet de hele weg gaan. Want mensen moeten hun eigen weg vinden. We denken wel met hen na over: hoe kunnen we perspectief vinden.”

“Meelopen hoeft geen aanpassen in te houden. Dat leerde ik wél op de Opleidingsschool voor Christelijk Maatschappelijke Arbeid in Amsterdam; een middelbare school die mijn moeder voor mij had uitgezocht en die paste bij mijn al vroeg gewekte sociale belangstelling. Wat wij daar voor mensen leerden doen, was in feite charitatief en erop gericht de mensen te helpen zich aan hun situatie aan te pas-

sen.”

“Ook bij geweldloze weerbaarheid of vredesopvoeding gaat het om een werkwijze die mensen er toe aanzet zelf hun levenshouding te veranderen. In de hoop dat een bevrijdend vonkje ontvlamt.”

Het politieke wolkje

“Voor veel mensen, ook in de vredesbeweging, is de val van de Berlijnse muur kennelijk een historisch omslagpunt. Ik ervaar dat niet zo. Binnen Kerk en Vrede waren we toch allang bezig met vragen zoals ‘vijandsdenken’ en ‘rechtvaardige vrede’ waarop in het nieuwe boek van Harry Zeldenrust, ‘Voettocht naar vrede’, uitvoerig wordt ingegaan? Hier in Venlo begeleid ik bijvoorbeeld een bijbelse gespreksgroep van vrouwen; daar vragen wij ons af: - Wat is ons eigen (levens)verhaal; - Wat staat er in het bijbelverhaal; - Waar ligt het draaipunt in het verhaal, waar de verbinding tussen beide verhalen; - Wat kunnen wij eruit halen voor een rechtvaardiger samenleving?

‘Ah, daar is het politieke wolkje van Heleen’, zei iemand een keer tegen mij, ‘zoals jij verhalen weet te plaatsen, geven ze mij handelingsperspectief.’”

“Wat wel waar is: de tijd van de grote verhalen is voorbij. Met jongeren bijvoorbeeld kan ik niet op deze manier met bijbelverhalen aan het werk gaan. Dat probeer ik ook niet. Maar hoe kan ik leven in de geest van God laat zich ook vertalen in: hoe kan ik leven in de geest van het goede, het rechte, de vrede. Want wat er ook verandert, het perspectief van de hoop blijft.”

Henk Eisma

Twee millimeter

Het bord toont het overzichtelijk: 8000 jaar geleden was hier een doodgewone hoogvlakte geweest waarover een gletsjer zich langzaam voortbewoog. Door het veranderende klimaat smolt het ijs. Het water had in de loop van eeuwen de zachte delen van de rots weggespoeld. Daardoor was de canyon ontstaan. En nog elk jaar sleet het water twee millimeter van de rotsbodembodem weg. ‘Twee millimeter maar’, peinsde ik en probeerde tussen duim en wijsvinger de afstand aan te geven. ‘Dat is dus echt niets!’ Maar toen stond ik halverwege het bergpad naast de canyon en keek. Heel in de diepte spetterde het water en hoog boven me zag ik nog net de bovenkant van de hoogvlakte. Tegenover me een enorme kale rotswand.

‘Twee millimeter per jaar’, peinsde ik opnieuw ‘maar dan wel 8000 jaar lang!’ Het resultaat is indrukwekkend. Het water heeft een diep spoor door de rotsen geslepen. De zachtere delen zijn het eerst verdwenen, maar ook het graniet redt het niet. Grote brokken staan op het punt om om te tuimelen, omdat hun basis onder hen is weggesleten. Heel langzaam. Met gemiddeld dus twee millimeter per jaar...

Het doet me denken aan generaties mensen die zich ingezet hebben en nog inzetten voor vrede en een wereld waarin mensen mogen zijn wie ze in aanleg kunnen zijn: geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. Ondanks al hun en onze inzet en energie lijkt er zo weinig te veranderen. Tenminste, niet zoveel dat het ons opvalt. Niet zoveel dat we zelf de resultaten duidelijk zien.

Maar toch... Tenslotte is 70 nog niets vergeleken met de 8000 jaar waarin op zichzelf kleine waterdruppels een onverzettelijke rotspartij van aanzien veranderen. We gaan dus gewoon door, want het maakt verschil, uiteindelijk. Alleen... ik ben wat ongeduldig!

Christien Duhoux-Rueb

Zeventig

De dagen onzer jaren,
daarin zijn zeventig jaren,
en, indien wij sterk zijn,
tachtig jaren;
wat daarin onze trots was,
is moeite en leed,
want het gaat snel voorbij,
en wij vliegen heen.

Psalm 90,10

Al zal niet iedereen misschien dit psalmvers (uit zijn verband gerukt overigens) kunnen citeren, we kennen allemaal de uitdrukking wel, dat iemand de leeftijd der sterken heeft bereikt. Zelfs in onze tijd van verbeterde levensstandaard en medisch vernuft geldt 70 jaar als een mooie leeftijd. Word je tachtig, dan bereik je de leeftijd der sterken. Maar waarom is nu juist zeventig zo'n mijlpaal? Waarom niet 65 of 75?

Handen te kort

Tellen hoort tot de basis-ervaringen van mensen. Door af te tellen kunnen ze de chaos van ruimte en tijd ordenen. Het eerste tellen gebeurt aan de hand (letterlijk) van zaken die mensen altijd bij zich hebben:

Jona Tekening Bert Bouman

twee handen met elk vijf vingers. Vaak zijn er in de oudste geschreven taal geen aparte tekens voor cijfers; tekens voor letters hebben ook een getalswaarde (bijv. $a = 1$; $b = 2$). Langzamerhand in de ontwikkeling van volken - als jagers worden tot boeren en vooral tot handelslieden - groeit er een behoefte aan grotere getallen en aan nauwkeuriger benoemingen. Dan worden er ook aparte tekens voor getallen ontwikkeld, zodat er te rekenen valt. Zo zijn we tenslotte beland in ons tijdperk met het berekenen van procenten en worteltrekken, sinus en cosinus, vele decimalen achter de komma en de computer die namens ons rekenweek kan uitvoeren.

Meerwaarde

Terug naar het begin: bepaalde getallen komen in de omgeving zo vaak voor dat ze een extra betekenis krijgen: heilige getallen of ongeluksgetallen. Het is vaak niet meer na te gaan waar die betekenissen nu precies vandaan komen of waarop ze gebaseerd zijn. Er wordt ook betekenis gehecht aan reeksen getallen: In de Griekse oudheid werden b.v. oneven getallen als mannelijk en (dus!) als goed beschouwd; even getallen waren dan (dus!) vrouwelijk en slecht.

In de Hebreeuwse tekst van de bijbel komen geen cijfers voor, maar wel getallen. Zelden drukken ze uitsluitend een precies aantal uit. Vaak gaat het om een meerwaarde die een extra - voor de hoorder toen verstaanbare - boodschap meedeelt.

Een

“Sjama Jisrael...” Hoor Israel, de Eeuwige is onze God; de Eeuwige is een.” Elke

morgen bidden de joden het sjama-gebed waarin zij hun geloof belijden dat er maar een God is, die zich op unieke wijze openbaart in de geschiedenis, die trouw was, is en zal zijn.

Het getal ‘een’ is in de bijbeltaal niet belangrijk omdat het het eerste is, maar omdat het verwijst naar God als enige en ondeelbare. In een omgeving met veel (natuur- en vruchtbaarheids) goden is dit een nieuw gegeven. Het was haast een dagtaak alle goden via o.a. offers te vriend te houden. Daartegenover wordt geloven in één God als bevrijdend ervaren.

Drie

In veel culturen is drie een heilig getal, het getal van de volheid. Bij veel volken bestond de voorstelling die men had van ruimte (hemel, aarde en onderwereld) en tijd (verleden, heden en toekomst) uit drie delen. In bijbelverhalen speelt drie een grote rol. “Op de derde dag...” is een teken om de oren te spitsen. Abraham ziet op de derde dag de plaats waar hij Isaak moet offeren (Genesis 22,4), Jozef voorspelt in zijn dromen op de derde dag het einde van de gevangenschap van de bakker en de schenker (Genesis 40,10 vv).

Jona staat na drie dagen op na zijn avontuur in de vissemaag, en Jezus kan ook niet anders dan op de derde dag opstaan. Geen wonder dat volksverhalen ‘de’ drie wijzen en ‘de’ drie Maria’s gedenken en dat de oorspronkelijke zegen van ‘Vader en Zoon’ al snel is aangevuld met ‘de Heilige Geest’. Alle goede dingen bestaan immers uit drieën?

Vier

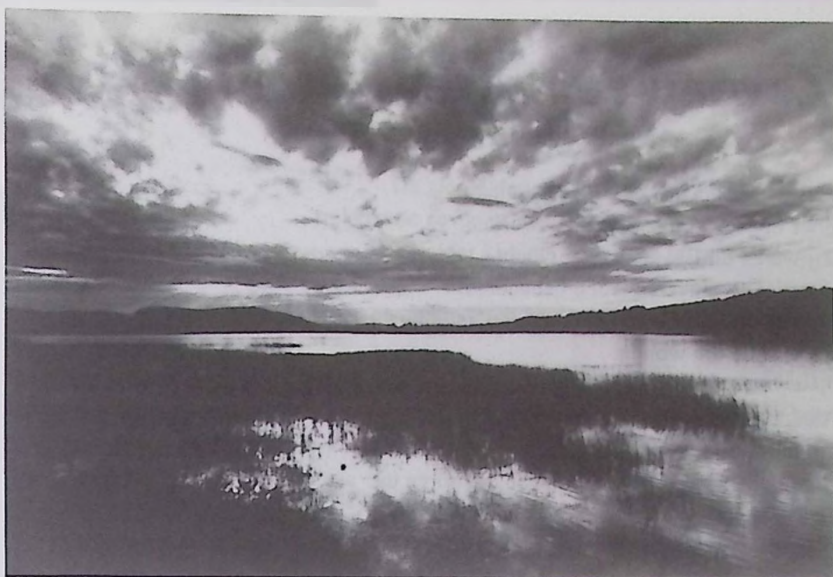
Vier is het getal van de volledigheid. Een Klavertje-vier betekent volkomen geluk! In bijbelverhalen moet schade of diefstal viervoudig (dus volledig!) vergoed worden. (b.v. het geld dat de tollenaar Zacheus te veel heeft gevraagd; Lukas 19).

'De vier windstreken' betekent in bijbeltaal hetzelfde als 'tot de uiteinden der aarde' of 'de aarde en al haar volheid.'

In het tweede scheppingsverhaal (Genesis 2,4 vv) wordt verteld over de tuin van overvloed. Voor een woestijnvolk dat zwerft van bron naar bron en doorlopend beducht is op te weinig water voor mens en dier, kan dat niet anders zijn dan een visioen van een lushof met fontijnen, bronnen, watertjes en rivieren. Het beeld van dit 'paradijs' kan niet beter worden aangeduid dan door het in te sluiten tussen vier grote rivieren: "Er ontsprong in Eden een rivier om de hof te bevochtigen, en daar splitste zij zich in vier stromen..." (Genesis 2)

Zeven

Het getal zeven (de optelsom van drie en vier) duidt in veel culturen op de goddelijke structuur van aardse zaken en gebeurtenissen. En natuurlijk staan bijbelverhalen daar ook vol van: op de zevende dag zal God pas rusten want toen was de schepping in áánleg tot haar bestemming gekomen. Tot dat ook in feite zover is, vieren wij op elke zevende dag alvast het bestaan van gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping. We nemen een voorproefje op hoe het kan en zal worden als mannen en vrouwen, rangen en standen, van alle rassen en sexen als solidaire medemensen onder hun vijgeboom zitten en genieten van al het goede en van elkaars gezelschap zonder onderlinge competitie, angst of haat. Als God Mozes verzekert dat de verdruk-

"Op de zevende dag zal God pas rusten"

Foto Marcel Minnée

king van een volk niet tot de bedoeling van de schepping hoort, wordt een land beloofd dat ruim en goed is (Exodus 3). In dat land wonen dan al wel zes volken. Juist het samenwonen van zeven volken in onderlinge vrede zal een teken zijn van het Beloofde Land. Het is namelijk geen kunst om vrede te bewaren als je in je centje ergens woont! Juist als je met zeven samen moet overleggen, samen moet werken, samen moet delen, en elkaar voortdurend tegenkomt, kan je in de praktijk laten zien dat je snapt hoe het bedoeld is. Dat is het wonder van het Beloofde Land - en dat kan zich in vele tijden en op vele plaatsen voltrekken.

Zeventig

Van zeven naar zeventig is maar een kleine stap: een tienvoud geldt als versterking. In Genesis 46 en Exodus 1 staat dat het gehele getal der zielen van het huis van Jacob die naar Egypte kwamen, zeventig was. Dat zegt minder over het aantal mensen dan over Gods aanwezigheid bij deze gebeurtenis en bij Jacob - die bij zijn dood door de Egyptenaren zelfs zeventig dagen beweend wordt.

Als er in Elim 12 waterbronnen en 70 palmbomen staan, moet niemand deze driftig gaan natellen: het is midden in de barre woestijn een oase om op adem te komen bij Gods aanwezigheid.

Zeventig oudsten vertegenwoordigen het volk bij God en grote geloofshelden krijgen zeventig nakomelingen - al klopt dit aantal aantoonbaar niet, maar dat kan ook nog

komen omdat alleen de zonen maar meertellen! Zo zijn er ook zeventig volken die de wereldbevolking voorstellen.

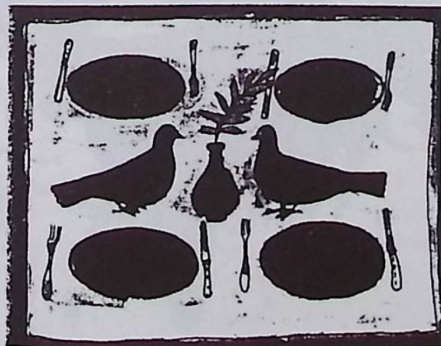
Adoni-Bezek (Richteren 1) heeft vast niet letterlijk 70 koningen met afgehouden duimen en tenen onder zijn tafel gehad. Stel je het gedrang eens voor - zelfs al was zijn tafel groter dan de mijne! Maar hij is wel heel erg tegen Gods bedoeling ingegaan. En je zult Abdon (Richteren 12) tegenkomen met 40 zonen en 30 kleinzonen die op 70 ezelhengsten reden! (Ik zie dan in een eigentijdse flits 70 motoren in mijn voortuin geparkeerd staan!) Zeventig jaar ligt het land uit te rusten na misbruikt te zijn geweest. Dan pas is het mensengeslacht vervangen door een nieuwe generatie en is er plaats voor herstel in Gods geest (Jesaja, Jeremia, Daniël en Zacharia).

Kerk en Vrede

Wat zou nu zeventig jaar Kerk en Vrede in bijbels perpektief betekenen? Misschien bestaan we eigenlijk pas zeventig jaar als er vrede is. Misschien begint het nu pas: na zeventig jaar zijn de kansen gunstig dat we gehoord worden en komt het ervan!

Zeventig is een getal met perspectief: Gods aanwezigheid bij het werken aan een samenleving van gerechtigheid, vrede en heelheid. Zeventig is een getal dat ons optilt boven onszelf en verwijst naar een toekomst die werkelijkheid kan worden - zolang wij er zelf ook in blijven geloven en eraan blijven werken.

Christien Duhoux-Rueb

Tekening Bert Bouman

Zeven keer zeven

Er was eens een volk dat veertig jaar
door de woestijn had rondgezworven.
Zij waren uit Egypte weggevlucht
waar zij als slaven werden behandeld.
Nu zijn zij bij de stad gekomen
waar ze willen wonen.

Aan de overkant van de rivier
ligt de stad Jericho.
Groene palmbomen steken boven de muren uit.
Onder die bomen willen zij wonen.
Maar de muren zijn dik en de poort is dicht.

De Israëlieten hebben hun tenten opgezet
en zijn gaan slapen. Een is er wakker gebleven: Jozua.
Hij loopt naar de rivier toe.
Plotseling blijft hij staan.
Voor hem staat een engel met een zwaard in de hand.
Wilt u ons tegenhouden, vraagt Jozua.
Moeten wij verder reizen en ergens anders
een plek zoeken om te wonen?
Nee, zegt de engel, in deze stad kunnen jullie wonen.
Er is een plek voor iedereen als je doet wat ik zeg.
Trek zeven dagen om de stad Jericho heen.
Elke dag één keer maar de zevende dag zeven keer.

Als de zon opkomt, roept Jozua alle Israëlieten bij elkaar.
In een lange optocht trekken zij om de stad heen.
De soldaten lopen voorop. Dan volgen zeven priesters;
zij blazen op de ramshorens.
Twaalf priesters dragen de ark.
De vrouwen en kinderen en oude mensen lopen achter hen aan.
Niemand zegt een woord.

Als de volgende morgen de zon weer opkomt,
trekken de Israëlieten voor de tweede maal om de stad heen.
De soldaten voorop. Dan de zeven priesters met de ramshorens
en de twaalf priesters met de ark. En achter hen
de vrouwen, de kinderen en oude mensen.
Niemand zegt iets, alleen de horens zijn te horen.
Op de derde dag lopen de zeven priesters opnieuw om de stad.
Zij blazen op de horens en zwijgend lopen de soldaten,
de twaalf priesters met de ark, de vrouwen en de kinderen
en de oude mensen met hen mee.

Tekening Reintje Venema

De vierde dag, de vijfde dag en de zesde dag
trekken de zeven priesters om de muren van de stad.

Helder klinken de horens en met vaste stap
trekken de soldaten, de twaalf priesters met de ark,
de vrouwen en de kinderen en de oude mensen met hen op.

Vandaag is het de zevende dag.
Niet één keer, niet twee of drie keer,
niet vier of vijf keer,
niet zes maar zeven keer
gaan de zeven priesters in een boog om de stad.
Hun zeven horens schallen.

Zeven keer lopen de anderen heel stil mee.
Dan blijven zij staan, in een kring om de stad.
Hoera, roept Jozua, leve de stad.
Hoera, roepen de kinderen en vrouwen, leve de stad.
De soldaten en de oude mensen klappen in hun handen
en alle priesters laten hun horens schallen.
Leve de stad.

De Israëlieten vieren feest want de muren vallen.
Daar staan de huizen tussen groene palmbomen.
Hier is voor ieder een plek om te wonen, roept Jozua.
Nooit bouwen wij er weer een muur om heen.
Wie uit de woestijn komt, moet bij ons kunnen wonen.

Die avond van de zevende dag
worden de tenten opgeborgen.
Na veertig jaar zwerven
zijn de Israëlieten eindelijk thuis.

Henk Eisma

Pratend over Kerk en Vrede

In een denkbeeldig gesprek tussen Churchill en Mahatma Gandhi zegt Churchill: "Ik kan niet op een pacifistische manier Hitler verslaan want Hitler is niet redelijk. Jij wint het van de Engelsen omdat wij redelijk zijn". Deze anekdote verwijst naar een van de achtergronden van onze verlegenheid en verwarring.

In 1989 was er tijdens een conferentie nog een werkgroep over 'de afschaffing van de oorlog'. Niet alleen is dit optimisme vijf jaar later verdwenen, maar we worden ook geconfronteerd met een bloeddorstigheid en wreedheid, die onze rede verbijstert. De onredelijke slachtpartijen in Rwanda, de etnische strijd in Bosnië en de vele andere bloedige conflicten die de media ons tonen, zijn iets anders dan de (kern)wapenwedloop tussen wereldmachten, waartegen we demonstreerden. Van het gebruik van kernwapens kun je de idioterie gemakkelijk aantonen; ze staan immers voor het 'einde van de geschiedenis'. We hoopten dan ook met redelijke argumenten de anderen te overtuigen. We hebben nu met situaties te doen, die in onze ogen volkomen onredelijk zijn.

Dat verhaal over Churchill en Gandhi ving ik op tijdens een gesprek met vijf jonge mensen uit de vredesbeweging. Toen de redactie vroeg me iets te schrijven over de uitdagingen aan en de boodschap van onze

vereniging, wilde ik ter voorbereiding wel eens horen hoe jongeren tegen de toekomst van de vredesbeweging aankijken en wat volgens hen onze 'boodschap' zou moeten zijn. Met vijf mensen uit de generatie na mij, heb ik daar een lange avond over gesproken. Een bonte reeks van thema's kwam ter sprake. Flarden uit dat gesprek - niet een verslag want ik was toen en ben in dit artikel ook deelnemer - geef ik door.

Gebruik van geweld

Zelfs in kringen van de vredesbeweging is en wordt gepleit voor gebruik van militair geweld om bijvoorbeeld in Bosnië 'vrede' af te dwingen. Met name de opstelling van minister Pronk kwam ter sprake. We denken dat zijn positie een andere is dan het optimisme van technologen: we lossen het met geweld wel op. Het is de keuze voor het minst kwade. Kun je pacifist zijn en toch in een bepaalde concrete situatie voor het kwaad van militair geweld kiezen? Wat was de positie van Kerk en Vrede tijdens de koloniale oorlogen? Stonden we toen achter de opstandige volken? Ook pacifisten zijn niet klaar met een eenmaal ingenomen standpunt. We zullen de discussie over gebruik van fysiek geweld voortdurend blijven voeren. Meer dan veertig jaar maak ik mee dat de geweldsvraag telkens in een andere context opnieuw doordacht moet worden. Dat is geen twijfel aan je pacifistische overtuiging. Ook een man als Bonhoeffer bleef pacifist, ondanks zijn deelname aan de voorbereiding van de aanslag op Hitler op 20 juli 1944.

Ik denk aan de discussie tussen Van der Zee en Faber in Trouw over een eventueel bombardement ten behoeve van Sarajevo. Omdat Van der Zee daarin géén noot-geweld-standpunt innam, had hij het moeilijker dan een ideologisch pacifist. Van der Zee maakte onderscheid tussen twee soorten geweld: reactief (beschermen van konvooien) en agressief (bombardement op Servische stellingen om de stad te ontzetten) geweld. Volgens Faber is er tussen beide een gradueel en geen principiële verschil. Die discussie over geweld zou pas echt spannend zijn, wanneer ze in Sarajevo gevoerd werd en zou gaan over de

vraag of je zelf bereid bent aan een reactieve of agressieve actie deel te nemen.

"Een ideologisch pacifistisch standpunt sluit bij voorbaat af van de werkelijkheid". Indertijd ontbrak die realiteitszin nogal eens aan de zwart-wit tegenstelling tussen negatieve (afwezigheid van oorlog) en positieve vrede. De laatste is geen standpunt maar een wenkend perspectief; tussen beide ligt de weg van de gerechtigheid.

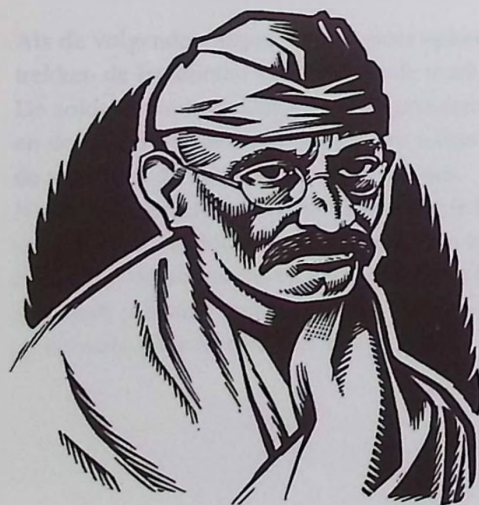
Economie en oorlog

Veel gewelddadige conflicten hebben economische oorzaken of componenten. In de 19e eeuw zijn door 'ons' de markten met fysiek geweld opengebrouwen. Met alle middelen gaan de handelsoorlogen ook vandaag door. Evenals bij de verovering van de koloniën is er onder dit geweld geen ontsnappen mogelijk. De rede kan het woord niet meer doen.

We zullen in de vredesbeweging de verbanden tussen oorlog en economisch onrecht moeten ontmaskeren. Soms zijn er directe verbanden: de wapenhandel, onze (olie)belangen (Nigeria), de vaak etnisch of religieus vertaalde oorlog van rijk tegen arm. Maar het gaat ook om de indirecte gevolgen op wereldschaal van de wrede en gewelddadige kapitalistische economie. Voorbeelden: In Joegoslavië heeft de spanning tussen rijke en arme delen het nationalisme bevorderd; de handelsoorlog tussen de VS en de EG veroorzaakt ellende en instabiliteit in Afrika; de catastrofale speculatie met valuta enzovoort.

De VN

Twee eeuwen geleden (1795) schreef de filosoof Immanuel Kant een brochure onder de titel: Zum ewigen Friede. Hij begint zo: "Op het uithangbord van een Hollandse herbergier was een kerkhof geschilderd met dit satirisch opschrift". Waar Kant dit verhaal ook vandaan heeft (Leibnitz?), in ieder geval stond het er in het Nederlands. Het bord kan de herberg bedoeld hebben - dan stond er *In de eeuwige vrede*. Het kan ook een verwijzing zijn naar een kerkhof in de buurt - dan is de vertaling zoiets als *Bij de eeuwige vrede*. Een veelzinnig uithangbord. Bedoelde Kant dat de geschiedenis

Op 2 oktober is het 125 jaar geleden dat Gandhi werd geboren

Economie en oorlog

Foto Marcel Minné

stokt en tot een kerkhof wordt, wanneer alle spanningen tussen mensen en groepen wegvallen? Of juist het omgekeerde: de geschiedenis is een kerkhof? In elk geval probeert hij in zijn boekje de weg naar (zum) en een bijdrage te leveren aan (zum) de eeuwige vrede. Kant was geen optimist. De eeuwige vrede komt niet vanzelf. Die komt alleen alleen als je "doet *alsof* er vooruitgang is". De eeuwige vrede is een wijkende horizon. Hij was doordrongen van de menselijke boosaardigheid. Daartegen helpt moraliseren niet. Daarom wil hij de vrede bevorderen en bewaren door het scheppen van een internationaal rechtstelsel en van instituties (een soort volkenbond). Aan de discussie binnen Kerk en Vrede kan Kant na twee eeuwen met zijn boekje misschien iets bijdragen?!

Aan dat alles moest ik denken toen in ons gesprek de rol van de Verenigde Naties ter sprake kwam. "Zoals de VN nu functioneert, deugt van geen kant. Maar het slechtste dat de vredesbeweging kan doen is zeggen: De VN deugt niet. De VN is nog maar kort in een nieuwe situatie actief. Allerlei instituties en rechtspraak moeten zich nog ontwikkelen."

Misschien kunnen ideologisch verschil-

lende vredesgroepen (net zoals in de strijd rond de kruisraketten) elkaar vinden rond deze vraag: Hoe kunnen we het internationale instituut dat we in de VN hebben, versterken en voorkomen dat het een instrument van de economische wereldmacht(en) blijft. Is voor Kerk en Vrede een militaire interventierol van de VN ook principieel onbespreekbaar? De metafoor 'politiekmacht' hiervoor kan misleidend zijn. We hebben niet met individuen te maken maar met groepen en staten.

De vredesbeweging

Welke rol zien jullie in deze jaren voor de vredesbeweging?

"Er zijn voor de vredesbeweging twee problemen. Het eerste is dat we, nadat we in de jaren '60 en '70 succes leken te hebben, nu weer het kleine clubje van weleer zijn. Dat is niet zo erg. Dat is eerder zo geweest en misschien kunnen we wel leren van de jaren '50.

Het tweede probleem is dat de situatie ons dwingt opnieuw onze positie te bepalen. We weten niet meer precies wat onze boodschap is. Je was tegen kernwapens, je was tegen oorlog als oplossing van geschillen tussen staten. Maar hoe moet

het in Rwanda, Somalië, Bosnië...? Daarover moeten we met elkaar in gesprek blijven zonder ideologische drammerij." Het aardige is, dat de vredesgroepen in ex-Joegoslavië (waar we contact mee hebben) niet moedeloos zijn! Ze zijn heel actief. Ze houden zich o.a. bezig met vijandsbeelden en preventie. We zijn het aan hen en vele anderen verplicht ons te blijven inzetten voor gerechtigheid en dus vrede. We moeten overleven tot het ook hier weer de mensen gaat aanspreken.

De vereniging

En dan nu het verlanglijstje voor Kerk en Vrede, zoals het die avond klonk:

- Aansluiten bij wat vandaag bij (jonge) mensen leeft. We moeten een lijn trekken van actie voor vrede naar vreemdelingenhaat en marginalisering van allochtonen. Het thema racisme spreekt jongeren aan. Jongeren laten zich niet zo gemakkelijk (meer) binden in ideologische organisaties. Je moet ze dus op 'thema' aanspreken;
- ondersteunen van allerlei vormen van vredesopvoeding;
- naar de kerken: aandacht vragen voor het internationale karakter van de kerk. De kerken in Kroatië en Servië spelen geen positieve rol. Daar moeten we contact mee zoeken. Niet alleen met instituten en de top, maar met gewone mensen. Iets naar analogie van de actie, waarbij kerkleden gingen corresponderen via adressen uit het telefoonboek van Johannesburg.
- Systematisch de verbanden tussen economisch onrecht, wapentechnologie en -handel analyseren en publiceren. Misschien een economische werkgroep instellen in samenwerking met de stuurgroep van de Geloofsbrief over de Economie?

Voorlopig (en waarschijnlijk tot in lengte van dagen) is onze vereniging niet overbodig.

■
Jan de Jongh

Met dank aan Bert Bats, Wim Koolhoven, Ageeth Potma, Jan Schaake en Jelle Wind.

Litho Aart van Dobbenburgh

De internationale rechtsorde is ook onze zaak

Heb ik het mis wanneer ik zeg dat 'de internationale rechtsorde' in pacifistische kring geen populair begrip is? Ook voor een rechtsorde zonder bijvoeglijk naamwoord lopen de meesten van ons trouwens niet warm. Hoe komt dat? Ik vermoed: omdat met die term te pas en te onpas geschermd wordt door lieden die de bestaande maatschappelijke verhoudingen zoveel mogelijk onveranderd willen laten. Als die 'rechtsorde' zijn, zouden we dan moeten streven naar iets soortgelijks op internationale schaal? Terecht zou dat velen van ons tegen de haren in strijken.

Maar is dat beeld van een rechtsorde wel realistisch? Ik meen van niet. Berust het feit dat wij in ons land betrekkelijk veilig kunnen leven; dat wij in het openbaar voor afwijkende meningen mogen opkomen; dat wij ons met anderen mogen organiseren om politieke wensen tot gelding te brengen; ja, dat wij door middel van het stemrecht mensen in wetgevende lichamen mogen kiezen - berust dat alles niet uiteindelijk op de organisatie van onze samenleving volgens bij wet vastgestelde rechtsregels? Zien we immers niet het tegendeel van respect voor de mensenrechten in landen en tijden waarin geen rechtsorde bestond of bestaat?

Op internationaal terrein zijn we nog ver van een humane rechtsorde verwijderd. Maar, hoe ver af ook, de situatie in onze wereld lijkt overduidelijk te eisen dat wij onze koers dáárop richten. Want ik durf te stellen dat van het geduldig maar hardnekkig bouwen aan een wereldomspannende rechtvaardige ordening, de toekomst van welzijn, gerechtigheid en vrede, ja, het voortbestaan van de mensheid afhangt. Wij beseffen dat - anders dan enkele generaties voor ons gedacht werd - wij niet meer in het tijdperk van de vooruitgang leven (zo dit al ooit het geval is geweest) maar in dat van de katastrofen en verschrikkingen: zie de recente gebeurtenissen in o.a. Joegoslavië, de Golfregio, Somalië, Rwanda. Oude spanningen en conflicten laaien opnieuw op en nieuwe vulkanen van tomeloos geweld, haat en wreedheid komen plotseling

tot uitbarsting. Pogingen van de Verenigde Naties en andere instanties om die rampen te keren, stranden telkens weer op de opgekropte (en moedwillig opgeklopte!) haat van de betrokken volken, stammen en religieuze groepen.

Onze opdracht: alleen getuigen?

Tot dit punt van mijn betoog gekomen en wellicht ermee instemmend, zullen geharnaste pacifisten misschien denken: moeten wij ons deze negatieve trend aantrekken; wij die ons steeds fel tegen alle geweld hebben verzet maar niet tegen de in onze wereld werkende doodskrachten hebben opgekund? Kan, ja mag, onze opdracht iets anders zijn dan *getuigen*: getuigen tegen alle geweld en vóór de zedelijke plicht van de christen om conflicten slechts met geweldloze wapens op te lossen?

Akkoord met die opdracht! Maar het zou van oppervlakkigheid en gemakzucht getuigen als we het daarbij zouden laten. Toen Kerken Vrede in 1924 werd opgericht, was getuigen het eerst en misschien wel het enig nodige. En het getuigenis heeft gewerkt! In kerkelijke kring worden oorlog

en oorlogsvoorbereiding voor Vaderland en Vorstenhuis zelden nog als vanzelfsprekende christenplicht beschouwd. Deze zijn inderdaad, zoals Kerk en Vrede van begin af aan met klem heeft bepleit, "losgeslagen van het Evangelie van Jezus Christus".

In de jongste decennia hebben zich in onze kring en daarbuiten echter belangrijke ontwikkelingen voltrokken. Het besef is gegroeid dat we niet met het profetische 'neen' tegen oorlogsgeweld mogen volstaan; we moeten leren *conflicten met geweldloze methoden op te lossen*. Velen in binnen- en buitenland hebben voor de opvatting dat dit mogelijk is, argumenten aangedragen; en voortrekkers als Gandhi, Luthuli (in Zuid-Afrika) en King (in de V.S.) hebben in hun geweldloze strijd de daad bij het woord gevoegd. En deze ten dele ook, op kleine schaal weliswaar, in praktijk gebracht. Anderen hebben in de jongste tijd als vrijwilligers zich in crisis-situaties ingezet - o.a. in Guatamala en ex-Joegoslavië - om mensen te beschermen en verzoening tussen vijandige partijen tot stand te brengen.

Foto Marcel Minnée

Levend in een periode van zich ophopende etnische en nationalistische spanningen, zich ontladend in onzegbaar gruwelijke geweldsdaden, moeten wij naar mijn mening opnieuw de bakens verzetten. Ook Kerk en Vrede zal zich met haar volle élan moeten keren tegen de nieuwe geweldkrachten. In woord en, waar dat kan, in daad!

Maar daarnaast moeten wij ons realiseren dat in de volkerenverhoudingen *structurele veranderingen* noodzakelijk zijn; dat er namelijk schreeuwende behoefte bestaat aan een mondiale organisatie die permanent de gevaarlijke spanningen en conflicten in de gaten houdt en in staat is tot politieke en andere stappen om de oorzaken weg te nemen. Met als sluitstuk de mogelijkheid om elke geweldpleging de kop in te drukken. Kortom: een internationale rechtsorde.

Internationale rechtsorde

Hebben wij niet al zo'n rechtsorde, zou je kunnen vragen. Ja en nee. Wie het in 1945 tot stand gekomen Handvest van de Verenigde Naties leest, krijgt inderdaad de indruk dat de internationale rechtsorde er al is. Maar die indruk berust grotendeels op

Foto Marcel Minnée

de schijn van schone woorden en goede bedoelingen. In haar huidige zwakke vorm zijn de V.N. onmisbaar; maar juist tegenover de gevaarlijkste conflicten staan zij vrijwel machteloos en moeten zij zich neerleggen bij de wil van de machtigste staten - zie het verloop van de oorlog om Koeweit, waarin de wil van Amerika de doorslag gaf.

Een van de oorzaken van haar zwakte is ook het door elke staat geclaimde recht op 'sovereiniteit', dat maakt dat zijn regering zich niet door een instantie als de V.N. laat gezeggen.

Daarom zal de vredesbeweging in de komende jaren veel denkkracht en energie moeten investeren in het versterken, ja, vernieuwen van de V.N. Waar gaat het dan om?

1. Allereerst moeten wij eisen dat de V.N. met boven-nationaal gezag bekleed worden. Het soevereiniteitsbeginsel zal daarvoor moeten wijken.

2. De bevoegdheid tot het scheppen van nieuw internationaal recht op velerlei gebied moet zodanig worden verruimd, dat de grote wereldproblemen effectief kunnen worden aangepakt.

3. Tegelijk moet ertegen worden gewaakt dat de organisatie overheerst wordt door een aantal machtige staten, zoals thans min of meer het geval is. Het zal niet eenvoudig zijn om de V.N. democratisch te laten functioneren, maar toch moet dat wel, willen zij niet de speelbal van de rijke landen worden.

4. Voor de beslechting van geschillen moet de mogelijkheid van rechtspraak door het Internationaal Hof van Justitie verruimd worden. Daarbij zal het niet meer mogelijk moeten zijn, dat staten zich aan een voor hen ongunstige uitspraak kunnen onttrekken, zoals thans in veel gevallen nog mogelijk is.

5. Een van de moeilijkste problemen levert de uitvoering van de besluiten van de V.N. en van de vonnissen van het gerechtshof op, in gevallen waarin een lidstaat zo'n besluit niet wil accepteren. Stoort een particulier zich niet aan een besluit van een binnenlandse overheidsinstantie, dan wordt zo nodig de politie ingezet om de betrokkene tot acceptatie te dwingen. Is zoiets ook op internationaal niveau mogelijk? Ja, het Handvest biedt voor zo'n geval de moge-

lijkheid van dwangmaatregelen (sancties). Zij kunnen van diplomatieke, economische of militaire aard zijn.

Moeten de bepalingen daaromtrent geschraapt, gehandhaafd of versterkt worden? Een buitengewoon netelige vraag, vooral voor wie dwang en geweld in beginsel afwijzen. Toch meen ik dat een 'stok achter de deur' onontbeerlijk is. Echter op twee voorwaarden die thans niet in het Handvest voorkomen:

a. Als een ernstig conflict dreigt, wordt allereerst een beroep gedaan op vrijwillige krachten, die optreden namens een religieuze, humanitaire of vredesgroep. Met name de recente ervaring met tal van dergelijke missies in ex-Joegoslavië rechtvaardigt m.i. hun inschakeling in geval van andere conflicten. Geweldloze conflictoplossing dus, waarbij gewone burgers een belangrijke rol krijgen toebedeeld.

b. Sancties waarbij (ook) met wapens wordt opgetreden, mogen nimmer de grenzen overschrijden die ook aan binnenlands politieoptreden worden gesteld. Een groot-scheepse militaire operatie als van Amerika en daarmee verbonden landen tegen Irak in 1992, moet uitgesloten zijn. Ook militair ingrijpen in Bosnië, als door Mient Jan Faber bepleit, moet afgewezen worden, omdat het tot een heilloze escalatie van de oorlog zou leiden in plaats van tot vrede.

Blijven wij met zo'n standpunt trouw aan ons beginsel van geweldloosheid? Ik geloof: ja, al zal God ons hopelijk vergeven waar wij Zijn geest van verzoening ongewild toch zullen tegenwerken. Want vrede organiseren en schone handen houden gaan zelden samen.

■
Anton Heering

Anton Heering is oud-bestuurslid van Kerk en Vrede

Oase in de woestijn

"Kent u iemand die ervaring heeft met het optreden van de politie aan de grens?"
Een radioverslaggever belt me op met deze vraag en vertelt me dat zijn ervaring is dat gekleurde mensen aan de grens uit de treinen worden gehaald.
De marechaussee doet zijn werk goed.
Vliegende brigades sporen mensen op die hier niet mogen zijn.
Immers, als je onderscheid maakt tussen politieke en economische vluchtelingen, moet je een helder uitzettingsbeleid hebben. Maar, is het niet te helder?

Ik denk aan die groep uit Zaïre in de Bullebak (een gevangenis 'grenshospitium' noemen is een vorm van taalvervuiling). Ze moesten weg. "Ze sturen ons regelrecht de dood in", riep een jonge student.
"We zijn al dood", verzuchtte een ander.
Een kleine organisatie in Amsterdam zet zich al jaren actief in voor vluchtelingen uit Zaïre. Deze werkgroep controleerde of de informatie van het ministerie van justitie wel klopte over de bereidwilligheid van Togo om deze mensen op te vangen. Dat bleek niet zo te zijn.
De uitzetting werd opgeschort. Een reden tot grote vreugde.
Ik zie ze nog dansen met de bijbel boven hun hoofd: God dank.

Het is maar één verhaal. Zo zijn er meer.
Een vrouw of man of een kind die niet uitgewezen worden, die hier een plekje vinden. In onze gemeente en in andere kerken wordt hier en daar een vluchteling ondergebracht.
Dankzij een werkgroep van de Taakgroep Vluchtelingen van de Raad van Kerken in Amsterdam is een aantal 'uitgeprocedeerde mensen' toch weer in de procedure gekomen.
Niet spectaculair maar wel hoopvol.
Er woedt een kleine oorlog aan de grens tegen mensen uit de Derde Wereld die hier een graantje willen meepikken.
Stel je voor dat de landen waar zij vandaan komen eeuwen geleden voldoende grenspolitie hadden gehad om de blanke kolonisten tegen te houden. Ze zouden genoeg hebben aan de vruchten van hun eigen bodem.

Kerk en Vrede, van harte.
Ik hoop dat de zeventig jaren zijn als de zeventig palmbomen in Exodus 15:27, dat Kerk en Vrede een oase blijft in de woestijn.

Bram Grandia,
Predikant van de Keizersgrachtkerk
en werkzaam bij de Raad van Kerken in Amsterdam

Elke jongere is er één

Jaren geleden dacht ik nog niet zo na over vrede. Ik was doopsgezind opgevoed en dus pacifist, ja toch? Maar wat zei dat: voor een meisje is militaire dienst niet aan de orde en oorlog was ver weg.

Totdat ik op vakantie naar een werk/studiekamp van de Oecumenische Jeugdraad van Europa ga. Ik ben begin twintig en van Noord-Ierland weet ik weinig. Ja, het is iets met protestanten en katholieken en al een tijdje bezig. Maar hoe en wat? In de krant lees je er weinig over, zo erg zal het niet zijn. Vragen van vrienden over gevaar wuif ik weg. Dat zal allemaal wel meevallen. En dan ben ik in Belfast en zie de 'armored cars' rondrijden. Ik zie de zwaar bewapende militairen over straat lopen. Ik voel de angst wanneer een protestantse jongen met mij door een katholieke wijk loopt. Ik ontmoet jongeren die niet anders weten dan dat er strijd is. Ik zie de haat en angst in de ogen van mensen. Ik leer hoe je molotov cocktails maakt. Ik zie hoe een getalenteerde tekenaar alleen maar donkere, angstaanjagende tekeningen kan maken. En ik snap niet hoe mensen dit elkaar kunnen aandoen.

Maar ik zie ook hoop: gemengde scholen; kerken die het er niet bij laten zitten; een gemengd stel dat trouwt ondanks tegenwerking van familie; gemengde wijken; projecten die hoop brengen aan een derde generatie werklozen. En ik besef hoe waardevol vrede is. En hoe achteloos wij er in Nederland mee omspringen.

Ik neem me voor om het anders te doen. Om met vrede bezig te blijven. Ik raak betrokken bij de kampen van de Doopsgezinde Vredesgroep; kampen waar katholieke en protestantse jongeren bij elkaar gebracht worden, kennis maken, van elkaar leren, vrienden worden. Het gaat soms moeizaam maar het werkt. Ook al is het maar een druppel op een gloeiende plaat, het is iets. Ik geloof erin. Want elke jongere die iets geleerd heeft over vrede, is er één.

Jifke Kuitse, Zaandam

Frits

Als wij onze angst voor verlies van bezit, vrijheid of leven overwinnen, kunnen we ook alle maatschappelijke onrecht overwinnen. In de hoop dit visioen in deze tijden met lege overvolle gevangenissen en dode levende rijken brandend te houden, en om mijn steentje bij te dragen aan 'alle kernwapens de wereld uit!', heb ik 40 dagen in Duitse gevangenissen mogen leven, Stammheim en Rottenburg. 4 Mannen per cel, ieder met z'n eigen-aardig-heden en verleden, nukken, snurken, geuren, delen en hebzucht. Voor mij confronterend te ervaren hoe makkelijk het is om uit overvloed te delen, als er genoeg overblijft voor Frits, doch hoe 'n enorme hebber ik ben als er maar een beetje is. Confronterend ook om mijn eigen begrensdheid in het brengen van een beetje Licht weer scherp te ervaren. Zo veel kapotte of op z'n minst gedeukte mannen; en 't deuken gaat door, een eindeloze kettingbotsing. Zo werd de geestelijk gehandicapte Thoma aangerand en eer ik er van hoorde, waren de daders weggevoerd en krijgen ze meer straf. Graag had ik met Thoma en de drie samen willen zijn om over het gebeurde te praten en hopelijk tot inzichten en inkeer te komen. Nu heeft Thoma er een nieuwe deuk bij en de drie komen zeer waarschijnlijk niet tot inkeer maar integendeel tot nog meer gedeukte haat. Met name op 't gebied van het welig tierende racisme meen ik met Liefde harten geopend te hebben, hoewel 't natuurlijk splinters dweilen is met de staatsbalken kraan wijd open. Want waar ik een paar ariese broeders tot andere gedachten breng, en middels delen en taallessen met mijn Afrikaanse broeders een band smeed, is er hier binnen de oude muren een gloednieuw KZ met massa's prikkeldraad en schijnwerpers: niet voor extra zware jongens maar voor vreemdelingen die daar weken of maanden moeten wachten op transport in de afgrond van veelal door onze machtspolitiek en hebzucht veroorzaakte ellende rondom fort Europa. Doch druppels dweilen is een goede bezinning op manieren om de structurele kraan dicht(er) te draaien!

Opvoeden voor de toekomst

Iedere keer wanneer ik het woord uitdaging hoor, roept dat bij mij de gedachte op: 'Let op! Wees er bij! Er gaat iets veranderen! Als ik hiermee in mijn hoofd kijk naar vredesopvoeding, is dat dan een uitdaging voor mijzelf en voor Kerk en Vrede?

Opvoeden is werken met kinderen, met de volwassenen van de toekomst. Eigenlijk kunnen we nauwelijks weten hoe onze samenleving er over bijvoorbeeld tien jaar uitziet. Wij kunnen alleen maar gissen. Wij gaan daarbij uit van de situatie zoals die op dat moment is.

Dat het met deze 'voorspellingen' wel eens heel anders kan lopen, laat de recente geschiedenis ons zien. Wie had gedacht dat de Berlijnse muur in 1989 zou vallen? Konden we toen voorspellen dat de ontwikkelingen in Oost-Europa zouden verlopen als nu het geval is?

Ondanks dat wij ons maar zeer ten dele een beeld van de toekomst kunnen maken, willen we kinderen helpen zich klaar te maken voor die maatschappij van straks. Dit in zekere zin leven met het ongewisse, is de uitdaging van vredesopvoeding of -want zo is het toch eigenlijk - van een goede opvoeding!

Het snel wisselende maatschappijbeeld roept onzekerheid op, maar onzekerheid is een slechte leermeester. Leven en werken aan een samenleving waarin nog van alles kan veranderen, vraagt in de eerste plaats dat we erop vertrouwen dat we deze uitdaging aankunnen. Wij, kinderen en volwassenen, kunnen dat alleen maar samen. Creativiteit en het kritisch kijken naar wat om ons heen gebeurt, zijn enkele eigen-

schappen die we nodig hebben op zo'n weg naar een andere toekomst. Met een open oog en een warm hart voor kinderen kunnen wij, volwassenen, hen daarbij op weg helpen. En de uitdaging voor Kerk en Vrede is, met de ervaring van zeventig jaar geweldloosheid, mensen praktische handreikingen te geven om daaraan te werken.

Wies Kleene

Europese koers

Anders zal het zeker zijn. Afgezien van alle ontwikkelingen in kerk en maatschappij is de verandering bij de dienstplicht wel heel ingrijpend. In de komende jaren zullen we te maken krijgen met een vrijwilligersleger en is de dienstplicht verleden tijd. En daarmee komt er ook een wijziging in het recht op dienstweigering. Al van voor de oprichting van Kerk en Vrede dateert de wet die de dienstweigering in Nederland waarborgt. Binnenkort is dan ook het moment van de oproep voor dienst als natuurlijk aanspreekmoment om over oorlog en vrede na te denken voorbij.

Al degenen die zich binnen Kerk en Vrede specifiek bezighouden met dienstweigeren,

bezinnen zich dan ook op de toekomst. De leden van de werkgroep Dienstweigeren hebben voorlopig een meer Europese koers gekozen. In veel landen van Europa moet nog dienstweigerwetgeving worden ingesteld. Bij de ontwikkeling hiervan en het uitoefenen van politieke druk is steun vanuit het Europees Bureau voor Dienstweigering gewenst en nodig. Daarnaast wachten we wat Nederland betreft op nader nieuws omtrent de ontwikkeling van wetgeving voor gewetensbezwaren van vrijwillig dienenden. Op wat voor wijze we ons daarmee bezig zullen houden, hangt vooral af van de initiatieven die de overheid wel of juist niet zal nemen.

Bespiegelingen over de toekomst geven lukt me eigenlijk niet goed, merk ik. Nog steeds moet ik wennen aan de opheffing van de dienstplicht. Vooral om de voor mij volstrekt onvoldoende motieven die eraan ten grondslag liggen. Niet omdat dit land overtuigd is van het streven naar geweldloze conflictoplossing. Maar omdat de directe dreiging voor bezetting van de eigen achtertuin verdwenen is, en om economische redenen. Bij de dienstweigering lag de nadruk altijd op de persoonlijke keuze die een mens moet maken. Ook in de toekomst zal dat mijn richtsnoer blijven.

Sonja Rinsma

Het messiaanse visioen

Meer dan dertig jaar geleden opende Kerk en Vrede mij als jonge roomskatholieke theoloog en dominicaan de ogen voor de maatschappelijke en politieke implicaties van mijn christelijk geloven en handelen. Ik kreeg daardoor gaandeweg een meer pacifistische en socialistische levensovertuiging. Dat leidde voor mij tot een actieve betrokkenheid bij de Christelijke Vredesconferentie, de Berlijnse Konferentie van Europese Katholieken, het Nederlands Comité voor Europese Veiligheid en Samenwerking en de Wereldvredesraad. Met Pax Christi en het Interkerkelijk Vredesberaad probeerde ik kritisch solidair te blijven. Naast mijn kloosterorde zijn de Basisbeweging en de Acht Mei Beweging mijn kerkelijke bedding. Vanzelfsprekend ben ook ik me sinds de gebeurtenissen van 1889 aan het heroriën-

teren. Gelukkig had ik de kans in Zuid-Afrika, Latijns-Amerika en op de Filipijnen met veel mensen uit de bevrijdingsbeweging na te denken over wat in Europa gaande is. In Augustus 1993 werd ik te Manila tot Europees coördinator gekozen van een wereldwijd netwerk van r.k. kloosterlingen-voor-solidariteit. Kort daarna richtte ik samen met vele anderen te Kopenhagen het 'Oecumenisch Vredesforum van Europese Katholieken' op en werd voorzitter daarvan. Ook ben ik lid van de Stuurgroep voor Gerechtigheid en Vrede binnen de Nederlandse Dominicaanse Beweging.

Mijn verwachtingen en mijn inbreng ten aanzien van de Werkgroep Kerken van Kerk en Vrede zijn mede door al het bovenstaande bepaald. Ik weet heel goed welke rol godsdiensten en kerken spelen bij oorlogen, bij allerlei vormen van fascisme,

racisme en nationalisme, bij uitbuiting en onderdrukking, bij het legitimeren van allerlei vormen van onrecht. Maar ook weet ik welke dromen van bevrijding en welke praktijken van omwenteling vanuit godsdienstige en kerkelijke inspiratie geboren kunnen worden.

Kerk en Vrede, en met name de Werkgroep Kerken, kan er toe bijdragen dat gelovige en godsdienstige mensen hun pacifistische en wellicht ook socialistische levensvisie in de buurt kunnen houden van hun kerkelijke betrokkenheid. Het bijbelse en het messiaanse visioen is daarvoor een goede bedding.

Aan het einde van deze eeuw van oorlogen - ook en met name in Europa - blijft de vredesbeweging een dringende noodzaak.

Karl Derksen O.P.

Geweldloos weerbaar

Gelukkig kunnen mensen zich vaak effectief verdedigen tegen het lijden dat anderen hen aandoen zonder zich te laten meezuigen door de gewoonte om met tegengeweld te reageren.

Helaas zijn er nog grenzen aan deze mogelijkheden. Het kan niet als er lukraak vermoord wordt of in andere situaties waarin menselijke waarden geen rol meer spelen. Protesteren blijft in zo'n geval belangrijk voor het gevoel van eigenwaarde van de slachtoffers. Maar het effect daarvan op de machthebbers is onvoorspelbaar en willekeurig.

Zolang mensen echter wel voor reden vatbaar zijn, is het mogelijk om hen te confronteren met de gevolgen van hun daden. De mensen die binnen Kerken en Vrede bezig zijn met geweldloze weerbaarheid, zoeken naar mogelijkheden om het gebruik van

teggeweld zo ver mogelijk terug te dringen. Hoe kunnen mensen zich verdedigen zonder dat het lijden tot gevolg heeft, noch voor zichzelf noch voor anderen? Als je niets doet, ben je misschien wel geweldloos maar het kwaad gaat door, je bent niet weerbaar. De spiraal van geweld en tegengeweld moet stoppen.

Dat kan door protestacties tegen structureel en ander geweld in onze samenleving of elders in de wereld. Ook het uitzenden van medewerkers als in het Balkan Peace Team is een mogelijkheid. Een andere ingang is om elkaar te stimuleren bij het geweldarm leven in de praktijk van alledag. Hoe gaan we productief om met onze conflicten? Zijn we ons bewust van onze (on)macht en van onze agressie en wanneer zijn die een belemmering in ons en andermans leven en wanneer hebben we ze nodig om gelukkig

te zijn? Het gaat om het vinden van 'de andere mogelijkheid', om het ontdekken van de kracht die vrijkomt bij het gebruik van aanstekelijk geweldvrij verzet.

Leden van Kerk en Vrede zijn door de jaren heen met deze vragen bezig geweest. In de ene periode met meer elan dan in de andere. De armoede overal in de wereld en het toenemend racisme en de vreemdelingenhaat ook hier, de vele spannings- en oorlogsgebieden maken het noodzakelijk dat meer Kerk en Vrede-leden zich nu voor dit werk gaan inzetten. Belangstellende lezers kunnen zich opgeven bij het bureau.

Marja Ybema

Kairos gaat door

Soms had mijn schoonvader iets tamelijk onverstaanbaar. De doorgewinterde anti-apartheidsactivist die hem vele jaren geleden bezocht, heeft dat mogen ervaren. Na een uitvoerig en minutieus verslag van talrijke spreekbeurten, interviews en andere gewichtige zaken luidde de reactie minzaam: "Da's allemaal heel mooi, jong, maar wat doe je nu eigenlijk voor de kost?". Wie van de strijd tegen apartheid zijn of haar beroep maakte had veel uit te leggen.

Veel vragen gingen over wat er niet gebeurde: waarom doet u niets tegen Rusland, waarom alleen actie tegen Shell, waarom alleen steun voor het ANC? De vragen losten grotendeels op: Rusland verdween als bedreiging; Shell bleef, maar moest haar beleid bijstellen en het ANC bleek bijna tweederde van alle Zuidafrikanen te vertegenwoordigen. Uitleg over de anti-apartheidsorganisaties bleef evenwel noodzakelijk in binnen- en buitenland. Slechts weinigen begrepen de zeer Nederlandse combinatie van samenwerking en concurrentie, van stamtwist en zeer grote inzet.

De resultaten van al dat werk zijn niet onaanzienlijk. Zuid-Afrika werd een vast onderwerp op vele politieke, kerkelijke en universitaire agenda's. Protesten tegen mensenrechtenschendingen, solidariteit met slachtoffers, politieke en economische pressie zijn in vrijwel alle denkbare vormen georganiseerd. De Zuidelijk Afrika-beweging ontwikkelde zich tot een factor van betekenis en werd bij het massaal demonstreren voor politieke doelen alleen door de vredesbeweging overtroffen.

Nu het ANC de verkiezingen gewonnen heeft en Mandela eindelijk president is, neemt de zorg voor anti-apartheidsactivisten een bijna roerende vorm aan: veelvuldig wordt aan Kairos en andere anti-apartheidsorganisaties gevraagd of ons einde nabij is. Opnieuw valt er veel uit te leggen. Een deel

van het werk is voltooid, maar de erfenis van apartheid is nog zeer nadrukkelijk aanwezig. In weinig landen ter wereld is de welvaart zo ongelijk verdeeld als in Zuid-Afrika. De dienstboden, landarbeiders, straatkinderen ervaren nog geen nieuwe samenleving. Ook in kerkelijke kring is het racisme nog lang niet overwonnen.

Kairos wil - wanneer de Nederlandse kerken en andere donateurs dat mogelijk maken - de komende vijf jaar actief blijven als oecumenisch advies- en informatiecentrum Zuid-Afrika. Voor Kairos zwaarwegende argumenten zijn ondermeer:

- Zuidafrikaanse partners vragen met klem om voortzetting van solidariteitswerk en hulp bij de opbouw van een democratische niet-rationale en niet-sexistische samenleving. Daarnaast blijft alert reageren op geweld en mensenrechtenschendingen van groot belang;
- zonder buitenlandse steun zal de kloof tussen arm en rijk niet zodanig verminderd kunnen worden dat een stabiele toekomst mogelijk wordt. Politieke pressie blijft dus noodzakelijk;

- veel Zuidafrikaanse mensenrechtenorganisaties, kerkelijke organen en vakbonden verliezen nu veel kaderleden aan overheidsstructuren en willen graag steun bij heroriëntatie en het zoeken naar internationale contacten;
- de komende vijf jaren zal het fundament gelegd worden voor vrede en verzoening. Een positieve ontwikkeling in Zuid-Afrika zal voor heel Afrika van belang zijn;
- voor Nederland zal Zuid-Afrika een speciale plaats blijven innemen gezien alle religieuze en historische en culturele banden. Wie zich bovendien in het verleden heeft ingezet voor boycot en isolement, heeft ook de morele plicht bij te dragen tot opheffen van de gevolgen daarvan.

Vanwege al deze overwegingen wil Kairos doorgaan: met adviseren, informeren en initiëren. De komende periode zullen de duizenden straatkinderen in Zuid-Afrika daarbij extra aandacht krijgen. Over hen en al die andere groepen aan de onderkant van de samenleving valt ook nu nog veel uit te leggen.

Erik van den Berg

Fonds Latijns Amerika

De afgelopen vier jaar heeft het Fonds Latijns Amerika met name haar inspiratie gehaald uit de jonge Serpaj-groep in Paraguay. Met een enorme daadkracht werkt zij aan de demilitarisering van hun samenleving. Zo is er een erkenning van gewetensbezwaarden t.a.v. militaire dienst in de grondwet gekomen; en men werkt hard aan de bewustwording onder de bevolking op dit gebied. Met andere Latijnsamerikaanse landen organiseert men bijeenkomsten voor het opzetten van nieuwe campagnes op dit terrein. Het is boeiend te zien dat in een wereld waarin geweld zo'n dominante rol speelt, jonge mensen zich hiervan distantiëren en inspiratie opdoen er een alternatief voor in de plaats te zoeken. Dat geldt natuurlijk evengoed voor onszelf, maar zeker ook voor mensen opgegroeid in een land als Paraguay, waar decennia van

militair geweld het sociale en persoonlijke leven beïnvloeden.

De activiteiten van de Serpaj-groepen richten zich op het zichtbare geüniformeerde geweld, maar ook op de vanzelfsprekendheid van de daardoor ontstane machtsverhoudingen en de invloed hiervan op ieders persoonlijk doen en denken. Men kijkt naar zichzelf en elkaar en naar het hoe en waarom. Hun initiatieven hebben diepgang en spiritualiteit en dit alles raakt mij persoonlijk in de hoop dat de wereld misschien toch nog eens zal veranderen. Als ik de reacties van de donateurs van het FLA hierop zie, dan vermoed ik dat ook bij hen de snaar van 'hoop' en 'inspiratie' wordt geraakt. In Latijns Amerika zijn deze 'hoop' en 'inspiratie' verweven met het leven; maar wij als Europeanen hebben hen ook hard nodig!

Zolang er een FLA is, is er een plek voor het doorgeven van deze inspiratie én voor daadwerkelijke steun aan dergelijke initiatieven in Latijns Amerika. We moeten er echter rekening mee houden dat het FLA in de huidige vorm een einde kent. Het zal daarom in de komende tijd zaak zijn stil te staan bij hoe we het werk van het FLA kunnen blijven garanderen. Het wordt een uitdaging op zoek te gaan naar een vorm waarbij we niet verdrinken in veel werk (we zijn vrijwilligers) én onze identiteit niet verliezen: de uniciteit in idee, inspiratie én daadwerkelijke steun!

Elbrig van der Poel

Rechtvaardige vrede

De afgelopen tijd heeft de theologische werkgroep zich beziggehouden met het jubileumboek. Dit boek heeft als thema rechtvaardige vrede. Oorlog is niet te rechtvaardigen, maar vrede is meer dan afwezigheid van oorlog. Heel belangrijk is het verband tussen vrede en gerechtigheid. Er is geen vrede zonder gerechtigheid. Er is geen vrede als er armoede is, als er honger is, als het milieu verpest wordt. Lange tijd werd het werk van de vredesbeweging bepaald door de oost-west tegenstelling en de dreiging van kernwapens. Het einde van de koude oorlog bracht een euforie. Een nieuwe tijd leek aan te breken, maar we werden al gauw met de neus op de feiten gedrukt: de Golfoorlog, de burgeroorlog in het voormalige Joegoslavië.

Na de koude oorlog werden we geconfronteerd met grof geweld.

En laten we bij alle blijdschap over het verdwijnen van het ijzeren gordijn niet vergeten dat de grote problemen van honger en armoede niet zijn opgelost. Al lijkt de

aandacht voor die problemen haast afwezig te zijn. De vredesbeweging en de derde wereld-beweging zijn 'uit'. Kritische geluiden zijn er nauwelijks meer te horen. Waarom toch ook. Het kapitalisme heeft toch overwonnen?

Als uitdaging voor Kerk en Vrede zie ik het bezig blijven met de vragen van vrede en gerechtigheid. Het gaat pacifisten niet slechts om de afwezigheid van oorlog. Onze inzet moet zijn een rechtvaardige levensorde. Het geweld zit in de huidige wereldorde ingebakken. De problemen van honger, oorlog en de aantasting van het milieu lijken niet op te lossen. Dat is de onmacht van de machthebbers. Belangrijk is het de slachtoffers van de huidige orde te blijven zien. Laten we daar de ogen niet voor sluiten.

Ernst Stern, oud-redacteur van Militia Christi, definieert in zijn proefschrift macht als het doen van gerechtigheid. Macht is de mens als opgave gegeven om het tij van onrecht en geweld te keren. Het lijkt me bij

uitstek voor een vredesbeweging als Kerk en Vrede goed om zich te blijven bezinnen op die opgave.

De theorie van de rechtvaardige oorlog heeft afgedaan. Daar tegenover stellen wij een inzet voor een rechtvaardige vrede gebaseerd op een geweldloze weerbaarheid, uitgaande van het geloof dat de onderdrukkers niet de eigenlijke machthebbers zijn. Er ligt een uitdaging in wat nu geschreven is over vrede door gerechtigheid. Dat vraagt om verdere bezinning. Nadenken over macht is daarbij, denk ik, een belangrijk punt.

Het zijn grote woorden, zeker voor een kleine beweging als Kerk en Vrede. Het is het echter waard dat de stem van Kerk en Vrede, hoe klein ook, gehoord blijft worden. Ook in de komende tijd. Kerk en Vrede, Proficiat!

Tonko Oosterhuis

Voettocht naar vrede

Het boek dat Kerk en Vrede bij het 70-jarig bestaan uitgeeft, heeft een goede titel gegeven: 'Voettocht naar vrede'.

Vaak was een voettocht een tocht naar een heilige plaats waar gebeurtenissen van religieuze aard aan zijn verbonden. Een voettocht op zich heeft ook wel een aparte waarde; het is een langzame maar voortdurende voortgang, waarbij tijd is om rustig alles op te nemen en te verwerken, wat men onderweg ziet en beleeft.

Rechtvaardige oorlog

Na een algemene inleiding over de situatie nú volgt het boek een duidelijke lijn, waardoor achtergronden duidelijk worden en op verschillende punten helderheid wordt gegeven op het centrale onderwerp, de rechtvaardige oorlog. Bij de Grieks-Romeinse cultuur, in de Middeleeuwen en bij de Reformatie - overall is het begrip te vinden en is het een vanzelfsprekend gegeven. Maar dit is wat Kerken Vrede in de zeventig jaren die zij bestaat, ontkent. Met geweld kan men nooit tot een rechtvaardige vrede komen.

In de bespreking van de Golfoorlog en bij de problemen van Joegoslavië komen de Verenigde Naties in het vizier. En door het boek speelt steeds de houding van de Wereldraad van Kerken, die ook worstelt met de problemen waar Kerken Vrede mee bezig is.

De hoop dat Europa na de instorting van het communisme een nieuw Europa zou kunnen worden zonder wapenwedloop, kwam niet uit. Een analyse van het probleem Joegoslavië geeft een heldere kijk op wat zich daar afspeelde en hoe ingewikkeld dit alles ligt. De V.N., de Wereldraad van Kerken, de vredesorganisaties doen wat zij kunnen. Het probleem van wel of niet militair ingrijpen wordt duidelijk besproken.

Het eerste christendom stond afwijzend tegen de oorlog, maar door het besluit van keizer Constantijn het christendom als staatsgodsdienst te aanvaarden, veranderde

er veel. Ook in de christelijke kerk werd het begrip 'rechtvaardige oorlog' aanvaard. De tijd van de kruistochten bracht oorlog in de sfeer van 'heilige oorlog'. Thomas van Aquino brak met die gedachte van heiligheid. Ook de reformatie heeft de heilige oorlog afgewezen. Luther nam wel de traditie van de rechtvaardige oorlog over, ter bescherming van de burgers. Bij Calvijn was oorlog ook als straf en vergelding te aanvaarden. De humanist Erasmus zag Christus als Vredevorst. Hugo de Groot koesterde het ideaal de oorlog te kunnen humaniseren. En, om een grote sprong te nemen, in de eerste helft van deze eeuw sprak J. Huizinga al over het nationaliteitsbesef, dat in onze tijd als een ramp doorwerkt.

Oecumenische beweging

De oecumenische beweging bracht al iets van verandering in het denken over nationalisme en militarisme. Na de Eerste Wereldoorlog kwam de Wereldbond der Kerken tot stand: geen oorlog maar oplossing door een internationaal gerechtshof werd gevraagd. De ontwikkeling van het internationale recht boekte in die jaren door Van Vollenhoven flinke vooruitgang. In 1924 ontstond Kerk en Vrede, onder invloed van van prof. G.J. Heering die zich in 'De zondeval van het christendom' tegen elke rechtvaardiging van de oorlog keerde. In de kerken kwam meer beroering; over het probleem van een 'rechtvaardige oorlog' werd gediscussieerd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog probeerden de kerken de mogelijkheden om de vrede te bevorderen, te overzien; maar zowel in 1948 in Amsterdam als in Evanston in 1954 is bij de Wereldraad van Kerken de houding vóór de rechtvaardige oorlog te vinden. De kernbepapening bracht verandering. In 1983 is deze op de assemblee in Vancouver afgekeurd. Zo kwam er een meer radicale stellingname tegen wapenning, zowel aan protestantse als aan katholieke zijde; met kernwapens is een grens gepasseerd. Het begrip 'rechtvaardige oorlog' werd aan alle kanten onder de loupe genomen en de

gedachte aan geweldloosheid werd opgenomen.

Ethiek van de vrede

In het hoofdstuk 'Bijbels-theologische overwegingen' worden eerst het Eerste en het Tweede Testament bekeken. Het Eerste Testament, met de vele oorlogen, ziet oorlogen en geweld als noodzakelijk. Maar David mag geen huis van God bouwen omdat zijn handen door de vele oorlogen met bloed zijn bevekt. Verheerlijking van geweld als zodánig is er niet. Het liefdegebod houdt ook liefde voor de vreemdeling in. Liefde en gerechtigheid zijn nauw verbonden. Bij de profeten breekt het visioen van de vrede door: "Niet door kracht of geweld, maar door mijn Geest..." Er is hier een voortgaand proces.

In het Tweede Testament is vrede nauw verbonden met de liefde en de Geest van God. Jezus Christus wijst door zijn leven en sterven de weg. Langzamerhand dringt het besef door dat een 'rechtvaardige oorlog' een onmogelijkheid is; wat men van het individu verwacht, moet men ook van de staat verwachten.

Een ethiek van de vrede heeft liefde voor de naaste als basis. Het milieu-vraagstuk, het vluchtelingen-vraagstuk en de toenevende armoede van groepen mensen zullen hierbij betrokken moeten worden. Het begrip 'verantwoordelijke samenleving' wordt in 'Voettocht naar vrede' weer ter sprake gebracht. Een ethiek van de vrede zal er een moeten zijn die probeert het spoor te trekken van het gebod van de liefde naar de praktijk van de geweldloosheid; bij het beschermen van de rechten van de mens en de solidariteit met de lijdenden.

Voor ieder die met dit vraagstuk bezig is, is dit boek zeer instructief. Het graaft diep en geeft veel informatie. Veel grote figuren die hun invloed hebben nagelaten, zijn in dit boek besproken. Na 70 jaar gaat Kerk en Vrede verder op de voettocht naar vrede; mogen er velen zich mee op weg begeven.

T.C.C. Scholten-van Iterson

Slavenka Drakulic, Balkan-Expres. De Prom, Baarn, 1993. 160 Pagina's, f 29,90.

Slavenka Drakulic is journaliste. In 1992 verscheen van haar de bundel 'Hoe wij het communisme overleefden en bleven lachen'. Naar aanleiding van het uitbreken van de Golfoorlog schreef zij daarin: "Mocht het zover komen dat de oorlog in mijn land gaat beginnen, dan zou onze oorlog toch maar beperkt zijn, tam eigenlijk, als een huisdier bij wijze van spreken, maar daarom nog niet minder bloedig. Onze volkeren kennen elkaars zwakke plekken, zij weten waar zij elkaar het beste kunnen raken". Vijf maanden later, op 26 juni 1991 begon de 'Sloveense oorlog'. In 'Balkan-Expres' legt zij rekenschap af van wat de oorlog met haar doet, hoe zij er langzaam van binnen door werd aangetast, hoe zij zich bewust werd van haar eigen collaboratie met de oorlog. Slavenka Drakulic neemt scherp waar wat er om haar heen en met haarzelf gebeurt; beeldend en precies verwoordt zij haar observaties. Haar boek maakt eens te meer duidelijk hoe moeilijk het is om in dit conflict gewelddoos te opereren. Enerzijds is het 'communistiche sprookje' hier debet aan: "Deze maatschappij heeft nooit de kans gehad een maatschappij van burgers te worden, van zelfbewuste individuen met herkenbare democratische instellingen om geschillen en conflicten bij te leggen en veranderingen uit te werken, in plaats van het op oorlog aan te laten komen". Anderzijds: "Wij hebben onze vrijheid verkwaanseld voor Italiaanse schoenen (als enig communistisch land liet Joegoslavië haar burgers naar het Westen reizen). Wij hebben niet gewerkt aan een politieke ondergrondse beweging van het volk met liberale en democratische waarden, klaar om de zaak over te nemen". Klemmend doet zij uit de doeken hoe de oorlog haar reduceert tot één dimensie: de natie. "Ik voel me als een wees omdat de oorlog mij beroofd heeft van het enige bezit dat ik in mijn leven had vergaard, mijn bestaan als individu. Maar ik ben niet bij machte een keuze te doen, nu tenminste niet meer." Tegelijkertijd beseft zij: "Protesteren en boycotten, steun weigeren, lobbyen, tegenwerken - hier ligt onze verantwoordelijkheid en wij hebben geen enkel excuus om ons eraan te onttrekken". Al lezend beseft ik hoe weinig de modellen van sociale verdediging geijkt zijn op de oorlog in voormalig Joegoslavië. Er is voor de vredesbeweging nog veel (voor)werk te verrichten.

Henk Eisma

René Görtzen (red.), Een mensenleven voor het kind, Janusz Korczak (1878-1942). Uitgeverij Kok, Kampen, 1994, 166 pagina's, f 32,50.

Net zoals de kinderboeken van Korczak kinderen boeiden zo heeft dit boek over Korczak mij geboeid. Met veel plezier en aandacht heb ik het gelezen. Ik dacht: Ik ben te vroeg geboren. Nú wordt er op Pedagogische Academies voor het Basisonderwijs aandacht geschonken aan Korczak. Toen ik op de kweekschool zat, was daar nog geen sprake van.

René Görtzen begint met een levensbeschrijving van deze Pools-joodse kinderarts waarin ook diens ideeën over opvoeden duidelijk naar voren komen. Daarnaast laten enkele mensen die verbonden zijn aan de Janusz Korczakstichting, zien wat het belang is van zijn pedagogiek voor onze huidige samenleving.

Wat mij het meeste treft in dit boek is de plaats die Korczak aan kinderen gaf en de manier waarop hij met hen omging. Korczak hield van kinderen. Daar bouwde hij zijn pedagogiek op en dat is ook de rode draad die door dit boek loopt. De weeskinderen in zijn huis voelden zich geborgen bij hem.

Hij heeft geen pedagogische verhandelingen geschreven; in een aantal kinderboeken en een psychologische roman 'Als ik weer klein ben' legde hij zijn pedagogische ideeën neer. Deze ideeën zijn verspreid door degenen die hem als kind in het joodse weeshuis 'Dom Sierot' in Warschau hebben meegemaakt.

Voor Korczak was er geen kloof tussen kinderen en volwassenen; zij zijn gelijkwaardig. Een kind is anders, maar niet minder dan een volwassene. Dat betekent dat kinderen niet van alles hoeven aan te leren om volwassen te worden. Zij moeten de gelegenheid krijgen om zich te ontplooiën. Volwassenen kunnen daarvoor de gelegenheden scheppen.

In de organisatie van het weeshuis 'Dom Sierot' kwamen zijn pedagogische ideeën het best tot uitdrukking. Zijn weeshuis was een republiek die geregeerd werd door haar bewoners, de kinderen. Er was een parlement, een rechtbank en een krant.

Niet alles liep vlekkeloos en ook Korczak leerde van zijn kinderen. Daarnaast stimuleerde Korczak de kinderen om een dagboek bij te houden als hulpmiddel bij hun ontplooiing.

Half augustus is de formatie van een nieuwe regering afgerond. Opnieuw wordt er bezuinigd op het onderwijs. Onderwijsinstellingen zijn steeds meer gedwongen om mensen 'op maat' voor maatschappij of beter gezegd het bedrijfsleven te leveren.

Juist daarom is het goed dat dit boek is verschenen. Een boek dat de aandacht vestigt op de

ontwikkeling van kinderen tot zelfstandige, kritische mensen.

Wies Kleene

Tineke Hendriks, Blijf zitten waar je zit. Sjaloom, Amsterdam, 1994. 224 Pagina's, gebonden, f 24,90.

Na 'Schimmen uit het verleden' van Theo Engelen (door Margriet Chorus besproken in het juni-nummer) heeft uitgeverij Sjaloom dit jaar nog een jeugdboek over de Tweede Wereldoorlog uitgebracht: 'Blijf zitten waar je zit' van Tineke Hendriks. Niet alleen de titel, ontleend aan een kinderliedje, maar ook de inhoud roept herinneringen op aan 'Wie niet weg is wordt gezien' van Ida Vos, de Marga Minco van de jeugdliteratuur. Minder authentiek maar wel met groot inlevingsgevoel geschreven, verhaalt Tineke Hendriks de lotgevallen van twee gezinnen, een tuindersgezin en het gezin van een leraar. Wat doet een oorlog met mensen? Proberen te overleven is de eerste levenswet. "Als je je gedeisd houdt, heb je de meeste kans het einde van de oorlog te halen", is de stelregel van de vader van Emma. Het ergste wat het tuindersgezin overkomt is dat hun knecht dwangarbeid in Duitsland moet gaan verrichten en dat een van hun fietsen wordt gevorderd. "Als we gewoon doen wat ze zeggen, gebeurt er niets", hoopt de moeder van Diek. Maar de Duitse maatregelen tegen de joden dwingen het gezin van de leraar om in oktober '42 onder te duiken. In november '44 vindt Emma de zieke Diek achter een schuurtje op hun tuinderij; zijn moeder en zusje zijn opgepakt en zijn vader is verdwenen. Vanaf dat moment (halverwege het boek) gaan de levens van deze 16-jarigen tot de bevrijding samen op. Ze voelen zich tot elkaar aangetrokken maar alles wat er in deze jaren met beiden is gebeurd, maakt hen kwetsbaar en staat tussen hen in. Het verwoorden van hun emoties, hun hoop en teleurstelling, en van het uitzichtloze wachten van Diek op een vrede, waar hij niet aan durft te beginnen, tilt dit boek van Tineke Hendriks uit boven het gros van jeugdboeken dat met de regelmaat van de klok over de Tweede Wereldoorlog blijft verschijnen.

Henk Eisma

Knipselkrant Rwanda

Bij het Missionair Centrum in Heerlen verscheen de knipselkrant 'Rwanda, een bloedbad met geschiedenis'. De samenstellers geven in 28 pagina's de achtergronden van de conflicten van vandaag. Een lijst met audio-visueel materiaal (te huur bij het Centrum) is toegevoegd. Kosten f 3,50 excl. porto. Besteladres: Missionair Centrum, Mediatheek, Putgraaf 3, 6411 GT Heerlen.

Kerst- en vredeswensen

Al vanaf 1980 maken Riet en Atoon van Stokkum samen met hun nicht Milian kaarten die een vredesboodschap uitdragen. Voor de kerstkaart van dit jaar kozen zij als thema: 'Kinderen in nood'. Kosten: f 5,00 voor tien stuks (excl. porto) en f 4,50 per 10 stuks bij een afname van minstens 50 kaarten (ook excl. porto). Besteladres: Antoon van Stokkum, Meijhorst 20-46, 6537 GB Nijmegen.

Project Pakrac

Zo'n 100 km ten zuidoosten van Zagreb ligt Pakrac. Sinds het begin van de oorlog tussen Servië en Kroatië is het stadje verscheurd in een Servisch en een Kroatisch deel. Het lag precies in de frontlinie en het is grotendeels verwoest; veel mensen zijn gevlucht. Sinds de zomer van 1993 is aan Kroatische zijde een begin gemaakt met de opbouw van het stadje en is er ook een vrijwilligersproject gestart. Aanvankelijk hielden de vrijwilligers zich alleen met de bouwwerkzaamheden bezig, maar al snel kwamen daar ook andere activiteiten bij, zoals het geven van Engelse les, het organiseren van activiteiten voor kinderen, het opzetten van een vrouwen-groep en hulp aan oudere mensen. Veel mensen zijn inmiddels teruggekeerd en is er een begin gemaakt aan de terugkeer naar een normaal leven. En ondanks de voortdurende moeilijkheden tussen de Servische en de Kroatische zijden, zijn in het Servische deel van het stadje ook bouwprojecten begonnen.

Om het opbouwwerk en het vredesproces goed te laten verlopen, is financiële steun nodig. U kunt een bijdrage storten op gironummer 4261623 t.n.v. Lidwine van der Horst, Morsweg 48, Leiden, o.v.v. gift Pakrac. Voor meer informatie kunt u haar ook bellen: 071-127247.

Adresboek Vrouw Kerk Samenleving

Jaarlijks gaat theologische uitgeverij Narratio het 'Adresboek Vrouw Kerk Samenleving' uitgeven, bestemd voor ieder die betrokken is bij de vrouw en geloof-beweging in ons land.

Groepen die met een korte omschrijving in dit adresboek opgenomen willen worden, kunnen dat aan de uitgever doorgeven. Het Adresboek 1995 verschijnt in de komende maand december. Sluitingsdatum van de kopij is 1 november a.s.). Theologische uitgeverij Narratio, Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem. Tel. 01830-28188.

Congres 'Pacifisme en interventie'

Op zaterdag 22 oktober a.s. organiseren 't Kan Anders en het Humanistisch Vredesberaad een congres rond het thema 'Pacifisme en interventie'. De dag wordt gehouden in gebouw 'De Akker', Melkpad 14 te Hilversum (6 minuten lopen van station Hilversum) en wel van 10.30 tot 16.00 uur.

Aan de algehele discussie gaan vijf lezingen vooraf over: Dilemma's voor de vredesbeweging (Fred Valkenburg, 't Kan Anders); Internationale ontwikkelingen sinds 1989 en de legitimiteit van Interventie (Leon Wecke, polemoloog); Militaire interventie als conflictoplossing (Henny van der Graaf, generaal b.d.); Pacifisme en interventie, (Marcel Becker, docent wijsgerige ethiek); Pacifisme en werkelijkheidszin (Hans Wiebenga, oud 2e Kamerlid PSP).

Deelnemers krijgen vooraf een congresbundel toegestuurd.

Belangstellenden wordt verzocht zich op te geven door f 18,00 (lunch, koffie en thee inbegrepen) over te maken op giro 3772349 t.n.v. 't Kan Anders, Vlamingsstraat 82, 2611 LA Delft, o.v.v. 'Congres'. Voor nadere informatie kunt u bellen met Nico Faber (071-211472) of Koos de Beus (035-217221).

Basisopleiding actieve geweldloosheid

Vijf maandagen over 'persoonlijke geweldloosheid' (10, 17, 24, 31 oktober en 7 november). Kosten: f 175,00. Vijf maandagen over 'Geweldloosheid binnen groepen, de maatschappij, in actie zijn' (14, 21, 28 november en 12, 19 december). Kosten f 175,00.

Deze basisopleiding, waarin je o.m. leert om op geweldloze wijze conflicten aan te pakken in de eigen situatie, in groepen en in de maatschappij, wordt ditmaal in Amsterdam gehouden. Van 10.30 tot 17.30 uur. In het voorjaar van 1995 kunt u haar in Arnhem volgen.

Voor meer informatie: Basisopleiding actieve geweldloosheid, Postbus 288, 5280 AG Boxtel. Tel. 04116-72783.

Aktie tegen legitimatieplicht

Beste lezers,

Iedereen zal het nu wel weten: vanaf 1 juni 1994

moet je je kunnen legitimeren. Als witte Nederlander zal je daar niet veel last van hebben. Maar als je niet wit bent en geen toestemming hebt gekregen hier te wonen, valt het niet mee want een 'illegaal' dient het land te worden uitgezet.

Als je tot die mensen behoort die geen last van de legitimatie hebben maar je daar toch zorgen over maakt, is dit misschien een manier om dat te laten blijken:

Tijdens een reis weiger je je kaartje te tonen en eveneens weiger je je te legitimeren (Goed openbaar vervoer is nodig, een kaartje kopen helpt daarbij); vertel de conducteur of controleur waarom je dit doet en vraag de politie te waar-schuwen.

Tegenover de politie herhaal je je weigering je te legitimeren. Het niet tonen van een legitimatiebewijs is een overtreding. De politie kan je 12 uur (tussen 9 uur 's ochtends en 9 uur 's avonds) vasthouden.

Bij de rechter kan je je bezwaren nogmaals uiteenzetten.

Bedenk je goed voordat je aan deze actie meedoet. Aangehouden worden is ook voor 'eigen volk' geen pretje. Excuseer je voor de overlast die je bezorgt.

Henk Schraa, Spieghellaan 2, 1217 RL Hilversum.

Migrantenweek 1994

De Stichting Kerken en Multiculturele Samenleving organiseert van 13 t/m 19 november de migrantenweek 1994. Thema: 'Tussen mensen geen grenzen'. Men heeft een folder uitgegeven met suggesties voor plaatselijke activiteiten. U kunt die aanvragen bij: Kerk en Multiculturele Samenleving (KMS), Luybenstraat 17, 5211 BR 's-Hertogenbosch. Tel. 073-143032.

Gandhi lustrum

Op zondag 2 oktober is het 125 jaar geleden dat Mahatma Gandhi werd geboren. Het comité 125 jaar Gandhi laat deze dag niet ongemerkt voorbijgaan. Om half twaalf wordt in Amsterdam bij het Gandhi monument (Churchill-laan, hoek Scheldestraat), een herdenkingsplechtigheid gehouden. Naast de Indiase ambassadeur in Nederland zullen Nobelprijswinnares Maread Maguirre-Corrigan uit Noord-Ierland en Dr. Rugova uit Kosova (wel de Gandhi van de Balkan genoemd) het woord voeren.

Nadere inlichtingen kunt u krijgen bij Hans Feddema, Comriekade 22, 2481 AD Woubrugge.

Christen-antimilitarist

Een christen-antimilitarist is iemand,
die niet begint met een neen tegen de oorlog
maar met een ja tot Christus.

Op Pasen klinkt Gods neen tegen de dood.
Ook tegen het doden!
Wie zich laat inschakelen
in het oorlogsbedrijf,
staat in dienst juist van die machten
die door Christus' verrijzenis
zijn overwonnen.
Christelijk geloof is Paasgeloof,
het schenkt de moed
om neen te zeggen tegen de oorlog,
ook al schijnt de hele wereld
nog te geloven
in deze moord en zelfmoord
die de oorlog in werkelijkheid is.

Zolang de mensen alleen zichzelf
en hun eigen goede bedoelingen vertrouwen
en de 'vijand' en zijn bedoelingen
wantrouwen,
zullen ze telkens in situaties komen,
waaruit ze geen uitweg meer weten
dan de oorlog.
Maar als christenen mogen wij
onze eigen goede bedoelingen
wantrouwen
en Gods goede bedoelingen,
Gods Heilbedoelen in Christus vertrouwen.

Maar dan moeten we niet zelf
nog een geheim plannetje
tot redding van de wereld erop na houden,
een redden van de 'vrijheid
en de menselijkheid' bijvoorbeeld.
Op de achtergrond is hier de gedachte
dat wij mensen, het koste wat het kost,
de wereld moeten redden.
Het is merkwaardig dat de christenheid
niet instinctief voelt,
dat hier Gods werk genegeerd wordt.

Wij mensen zullen de menselijkheid
en de vrijheid niet redden,
en zeker niet door de oorlog,
die alle menselijkheid doodt
en de vrijheid verstikt.
Dat wij in een toekomst voor menselijkheid
en vrijheid geloven,
is niet om de prijs die er op het ogenblik
zogenaamd voor betaald wordt
in de vorm van onze oorlogseconomie,
maar om de prijs die ervoor betaald is
op Golgotha

Hannes de Graaf

Het is dit jaar 70 jaar geleden dat Kerk en Vrede werd opgericht: op 8 oktober 1924 in hotel l'Europe in Utrecht. In maart 1941 ontbond de bezetter de vereniging. In juni 1946 vond de heroprichting plaats. Hannes de Graaf werd na G.J. Heering en J.J. Buskes de derde voorzitter. Na zijn aantreden in april 1951 schreef hij 'Wat is en wil Kerk en Vrede'? De tekst van dit gedenken is hieraan ontleend.